

border(hi)stories

100 Jahre Grenzgeschichte
100 éves határtörténet
100 years of border history

100 éves Határtörténetek

Egységben az erő
Áthidalni, ami elválaszt

Oktatási segédanyag
tanároknak Burgenland és
Nyugat-Magyarország
20. századi történelméről

Interreg
Austria-Hungary
European Union – European Regional Development Fund
border(hi)stories

border(hi)stories - 100 éves Határtörténetek

Egységben az erő
Áthidalni, ami elválaszt

Oktatási segédanyag
tanároknak Burgenland és
Nyugat-Magyarország
20. századi történelméről

Készült az Európai Unió Interreg Ausztria - Magyarország
2014-2020 Program finanszírozásában megvalósuló
border(hi)stories projekt keretében

2022. november

Projektpartnerség:

Vezetőpartner:

IZ – Verein zur Förderung von Vielfalt, Dialog und Bildung
 Projektkoordination: Franjo Steiner, Gertraud Illmeier
 Telefon: +43 1 586 75 44-16 | E-Mail: gertraud.illmeier@iz.or.at

Projekt partnerek Ausztriában:

DÖW – Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes
 Land Burgenland - Referat Kultur und Wissenschaft

Projekt partnerek Magyarországon:

VMÖH – Vas Megyei Önkormányzati Hivatal
 NYUPAN – Nyugat-Pannon Terület- és Gazdaságfejlesztési Szolgáltató Közhasznú Nonprofit Kft.
 GYMS – Győr-Moson-Sopron Megyei Önkormányzat

Startégiai partnerek Magyarországon és Ausztriában:

Soproni Tankerületi Központ | Győri Tankerületi Központ | Sárvári Tankerületi Központ | Szombathelyi Tankerületi Központ
 Bildungsdirektion für Wien | Bildungsdirektion für Burgenland | Verein Gedenkinitiative RE.F.U.G.I.U.S.
 Burgenländische Volkshochschulen | Burgenländische Forschungsgesellschaft

Impresszum:

Kiadó: IZ – Verein zur Förderung von Vielfalt, Dialog und Bildung. Lilienbrunnngasse 18/2/58, 1020 Wien

ZVR: 826402700

Szerkesztés: Daniela Apaydin, Gertraud Illmeier

ISBN: 978-3-200-08850-4

Grafikus: Peter Egelseer, 1160 Wien

Nyomda: Prime Rate Kft. H-1044 Budapest, Megyeri út 53.

Tartalomjegyzék

A Bécsi Oktatási Igazgatóság előszava	6
A Burgenlandi Oktatási Igazgatóság előszava	7
Előszó	8
A border(hi)stories projekt az iskolákban	9
Digitális leltár	10
1. témakör: Az új határvonal kijelölése 1919 és 1923 között	12
Oktatási segédanyag javaslat az 1. témakörhöz: 1921 – Nyugat-Magyarország németek lakta része/Burgenland	13
2. témakör: A náci múlt kezelése Ausztriában	16
Oktatási segédanyag javaslat a 2. témakörhöz: Szerepjáték: „Elmúlt és feledésbe merült? Hogyan kezeljük a nemzetiszocialista múltat?”	17
3. témakör: A roma lakosság üldözése	22
Oktatási segédanyag javaslat a 3. témakörhöz: Romák és szintik: A burgenlandi roma népesség helyzete az 1933 és 1944 közötti időszakban	23
4. témakör: A „Délkeleti Fal” („Südstwall”)	28
1. számú oktatási segédanyag javaslat a 4. témakörhöz: „Délkeleti Fal” – a történelem és az irodalom metszéspontjában	29
2. számú oktatási segédanyag javaslat a 4. témakörhöz: „Jedem das Seine/Mindenki kapja azt, amit megérdemel” – az 1945-ös halálmenetek – jellem kérdése?	33
5. témakör: Kényszermunka	36
Oktatási segédanyag javaslat az 5. témakörhöz: „Tavaszi aratás” – Kortanúk beszámolóí és forráskritika	37
6. témakör: A németek elűzése Nyugat-Magyarországról (1946)	42
Oktatási segédanyag javaslat a 6. témakörhöz: A németek kitelepítése Nyugat-Magyarországon (1946)	43
7. témakör: Az 1956-os magyar forradalom	46
Oktatási segédanyag javaslat a 7. témakörhöz: Egy határ több szemszögből – az 1956-ös menekülthullám	47
8. témakör: A vasfüggöny	50
Oktatási segédanyag javaslat a 8. témakörhöz: „Vasfüggöny“	51
Fogalomgyűjtemény	55
Szerzők listája	59

A Bécsi Oktatási Igazgatóság előszava „A határ tereket jelöl ki“

A közfelfogás a határokat első közelítésben sok esetben negatívan értékeli. A határok mellőzését gyakran a világra való nyitottságként, a személyek, intézmények és kultúrák fejlődése szempontjából ideális állapotként állítják be. Profi társadalomismerteti képzéstől elvárható alaposabb vizsgálat után kiderül viszont, hogy ez az egyoldalú szemlélet nem teljesen állja meg a helyét.

Természetesen nem engedhető meg, hogy a határok másokat "kirekesszenek", más szemszögből nézve azonban épphogy a határok hozzák létre azokat a kereteket, melyek megadják a biztonságos mozgásterünket, ahol fennáll a fejlődés lehetősége és a szabadság is megélhető! Egyidejűleg az is nyilvánvaló, hogy a határok is – különösen a háborús konfliktusok útján létrejöttek – sok szenvedést, traumát okozhatnak. Mindebből az következik, hogy a "határok" kérdéskörét nem szabad csak egyetlen szemszögből megközelíteni, ugyanúgy, ahogy a történelem magasszintű feldolgozása esetén is általában megköveteljük a többféle nézőpont alkalmazását.

Amikor tehát az "IZ Egyesület a sokszínűség, a párbeszéd és az oktatás előmozdításáért" az osztrák és magyar projektpartnerekkel közösen a határok történetével és azok különböző funkcióival foglalkozik, a Bécsi Oktatási Igazgatóság is örömmel vesz részt partnerintézményként a munkában, annak érdekében, hogy a társadalomismerteti képzésnek ezt a fontos célját megismertesse az iskolákban dolgozó tanárokkal.

„Aki nem ismeri a múltat, az nem értheti meg a jelent és nem képes a jövő alakítására.” Európa egyik legjelentősebb határának leomlása kapcsán elhangzott, Helmut Kohl német kancellártól származó idézetet a „border(hi)stories“ projekttel való foglalkozás élettel tölti meg.

Ehhez a fontos munkához a Bécsi Oktatási Igazgatóság kellő türelmet, elegendő erőt és sok sikert kíván az érintetteknek!

Michael Sörös
udvari tanácsos a Wien-West Oktatási Régió vezetője

A Burgenlandi Oktatási Igazgatóság előszava

A border(hi)stories projekt Burgenland számára különös jelentőséggel bír, hiszen a tartománynak hosszú közös határszakasza van a szomszédos Magyarországgal, a projekt pedig közelebb viszi és érthetővé teszi a mai fiatalok számára közös határtérségünk történelmének alakulását. A történeti eseményekkel való foglalkozás megteremti a felelősségteljes és kritikus gondolkozásra képes jövő generáció alapját, melyet főként a mai fiatalok fognak alakítani.

A projektben létrehozott digitális levéltár olyan eszköz, amely megfelel a mai iskolai normáknak, és nagyszerű lehetőséget kínál arra, hogy a tanteremben folyó oktatás során terítékre kerüljön a régió legújabbkori története. Ezen túlmenően a háromnyelvű (német, magyar, angol) vándorkiállítás teret nyújt a határon átnyúló eszmecserének is. Külön öröm számomra, hogy az iskolai együttműködések révén burgenlandi diákok is aktívan részt vettek a projektben, melynek keretében megkezdődött a tudásátadás és tapasztalatcsere.

A border(hi)stories projektben kifejlesztett anyagok tovább gazdagítják a középfokú történelemoktatás eszköztárát, a kortanúkkal készített interjúk pedig elősegítik a személyes kapcsolódást azon burgenlandi történelmi eseményekhez, amelyek mai életünket meghatározták.

Heinz Josef Zitz
igazgató Burgenlandi Oktatási Igazgatóság

Előszó

„Európa válságokon keresztül jön létre, és az e válságokra adott megoldások összessége lesz.” – írta emlékirataiban Jean Monnet (1888–1979) francia politikus, közgazdász, az európai integráció egyik első szorgalmazója. Válságos pillanatokból márpedig Európa ezen részén nem volt hiány a 20. században. Annak ellenére, hogy az osztrák–magyar határ a maga 100 évével kifejezetten fiatalnak számít, történetét mégis válságok sora szegélyezte. Ezekről a válságokról – legyen szó világháborúkról, az 1956-os forradalomról és az így generált menekülthullámról, vagy akár a Vasfüggöny időszakáról, mely maga is egy hosszú, válságos korszaknak tekinthető – gyakran olvashatunk a történelemkönyvek hasábjain. Ugyanakkor kevésbé gondolunk bele abba, hogy ami számunkra egy-egy könyv lapjain megelevenedő történet, az nem is oly távoli elődeink számára maga volt a mindennapi élet, melynek valóságára kellett reagálniuk, választ adniuk. E válaszok összessége vezetett jelenünkhöz, hiszen a nagy történelmi folyamatok, események – háborúk, békekötések – mögött mindig ott áll maga az ember, aki sok esetben elszenvedője, olykor alakítója a történéseknek.

A határ története egyben az itt élők története is. Ezeknek az olykor párhuzamos, olykor széttartó történeteknek a feldolgozását vállalta fel az Ausztria-Magyarország Interreg VA Program keretében finanszírozott „border(hi)stories” projekt osztrák-magyar partnersége. A projekt – melynek keretében ez a kiadvány is készült – sok tekintetben hiánypótló szerepet tölt be. Bár Ausztria és Magyarország között, előbbi 1995-ös uniós csatlakozása óta futnak – különböző megnevezéssel – határon átnyúló programok és ezen programok keretében finanszírozott projektek, mégis ez az első olyan projekt, mely e határ történetének feldolgozását tűzte zászlajára. A feldolgozás perspektívája sajátos: nem madártávlatból, akadémiai magasságokból, sokkal inkább alulról, az itt lakók szemszögéből nézve valósul meg, – összhangban a projekt címével is – erősen építve azokra a „sztorikra”, amelyek a határtérségben történtek meg, s amelyek a helyi emlékezetben fennmaradtak.

A projekt legfontosabb célcsoportját képezik azok a fiatalok, akik – jó esetben – tovább viszik ezt a fajta közös emlékezetet, beleértve a válságos időszakokra adott válaszok összességét is. Ebben a tekintetben kiemelt jelentőséggel bír jelen oktatási segédanyag, mely a határtérség (hely)történetének feldolgozásához kíván inputokat adni – kezdve az osztrák-magyar határ létrejöttével, a Vasfüggöny témakörével bezárólag. A jelen kötetben a projekt osztrák-magyar szakértői csoportja által kidolgozott 9 szakmai dokumentum a helyben fellelhető emlékeket összegyűjtve, azokat becsatornázza ad segítséget az osztrák-magyar határ történetének iskolai feldolgozásához – visszaemlékezések, korabeli emlékek segítségével, modern módszertani apparátus beemelésével adva impulzusokat, ötleteket a témában. A határtérség története iránt érdeklődő diákok, tanárok, de általában véve a történelem iránt nyitott „laikus” olvasó számára is, a kötet forgatása mindenképp hasznos, és remélhetőleg izgalmas olvasmányt is jelent.

Németh Zoltán
Győr-Moson-Sopron Megyei Közgyűlés elnöke
Soproni Tankerületi Központ Tankerületi Tanács tagja
Győri Tankerületi Központ Tankerületi Tanács tagja

A border(hi)stories projekt az iskolákban

A border(hi)stories - 100 éves határtörténet(ek) elnevezésű projekt Ausztria és Magyarország határtérségének 20. századi történelmével foglalkozik, megvilágítva a múltbeli konfliktusokat övező narratívákat. 49 emlékhely utal a tragikus eseményekre, de egyidejűleg a határon átnyúló kapcsolatokra és együttműködésekre is az első világháborútól napjainkig magyar és osztrák szemszögből egyaránt. A border(hi)stories projektet az Európai Unió Interreg Ausztria-Magyarország 2014-2020 Programja finanszírozza.

A projektben zajlott munka alapja, általános célkitűzése: a több különböző – sok esetben egymással ellentétes – történelmi narratíva összehasonlítása, a rendelkezésre álló történelmi anyag kiegészítése, valamint a különböző célcsoportok közös tudatformálása és érzékenyítése. A történelmi események feldolgozása során arra összpontosítottunk, hogyan nyilvánul meg a világtörténelem helyben, és hogyan száll át az ezekkel kapcsolatos vélekedés nemzedékről nemzedékre. E megközelítés révén nemcsak ismereteket adunk át, hanem a történelmi események múltbeli és jelenlegi tárgyiasításával azok kritikus szemléletű tudatosítása is megtörténik.

A border(hi)stories projekt fontos eleme az, hogy az alapvetően konfrontatív emlékezőskultúra átírása csak a projektben (stratégiai) partnerként részt vevő történészek, pedagógusok és felnőttképzési szakemberek közötti, határokon átnyúló együttműködése révén lehetséges. Emellett kiemelten fontos a határrégió lakosságának, különösen a fiataloknak a bevonása is a projektbe.

Ezért a border(hi)stories projekt egyik legfontosabb tevékenysége a digitális leltár és a háromnyelvű vándorkiállítás (német, magyar, angol) létrehozása mellett a felismerések és az ebből leszűrt tanulságok közvetítése az iskolák felé. A projektpartnerek burgenlandi és bécsi iskolákkal együttműködve olyan projekteket kezdeményeztek, melyek keretében a diákok kutatásokat folytattak az osztrák-magyar határtérségben, interjúkat készítettek kortanúkkal, és a tanórákon foglalkoztak a régió modernkori történetével. A bilaterális diáktalálkozókon részt vevő tanulók közösen is dolgoztak a projekt témáin.

A Burgenlandi, illetve a Bécsi Oktatási Igazgatósággal és a Burgenlandi Tanárképző Főiskolával együttműködésben megtartott bilaterális szemináriumok keretében a projekt munkatársai az _erinnern.at_ programmal együttműködve (melyet az Osztrák Képzési és Csereszolgálat (OeAD) működtet a nemzetiszocializmusról és a holokausztról való tanítás és tanulás céljára) pedagógusoknak szóló tanítási javaslatokat dolgoztak ki különféle történelmi témakörökkel kapcsolatban, melyeket a régió iskoláinak ebben a brosúrában bocsátunk rendelkezésre (anyaggyűjtemény). Reméljük, hogy a tanároknak ezzel hiteles, használható tanítási segédletet tudunk adni a kényes témák átadásához. Ha ezek az osztrák-magyar határtérség történetéről szóló tananyagok bekerülnének a középiskolai történelemtanításba, akkor ez a border(hi)stories projekt egyik fontos céljának megvalósulását jelentené.

Franjo Steiner

projektkoordinátor

IZ – és a Verein zur Förderung von Vielfalt, Dialog und Bildung

Egyesület a Sokszínűségért, a Dialógusért és Képzésért

Digitális leltár

Michael Achenbach

FA border(hi)stories projekt keretében az alábbi témák feldolgozására került sor, melyekkel kapcsolatos anyagok a honlapon letölthetőek:

- A. Az első világháború háborús és polgári fogolytáborai
- B. Fegyveres harcok 1921-ben és a soproni népszavazás
- C. A pannóniai zsidók elűzése és meggyilkolása
- D. A pannóniai romák és szintik üldözése és meggyilkolása
- E. Kényszermunka a Délkeleti Falnál az 1944/45-ös években
- F. Háborús sírok a második világháború utolsó napjaiból
- G. A magyarországi németek elűzése 1946-ban
- H. A vasfüggöny
- I. Az 1956-os magyar forradalom és menekülthullám
- J. A határ megnyitása 1989-ben
- K. Menekültmozgalmak a 21. században

A digitális leltár a következő linken keresztül érhető el: www.borderhistories.eu.

A linkre kattintva megnyílik egy térkép, amelyen a border(hi)stories projekt keretében feldolgozott helységek piros, illetve kék pontokként jelennek meg. Azok a helységek, amelyeknek a border(hi)stories 1914 – 2022. 100 Jahre Grenzgeschichte vándorkiállítás keretében van külön tablójuk, pirossal vannak jelölve, a többi helységet kék pont jelzi.

Ha az egeret a pontok fölött mozgatjuk, megjelenik az adott település neve. Az egyes pontokra kattintva megnyílik egy menü, amelyben a település neve, egy szimbólum és egy vagy több szöveg látható. Ezen túlmenően a szimbólum alatt van egy késsel kiemelt sor, amelynek aktiválásakor megjelenik a kiválasztott helyre vonatkozó fényképek, dokumentumok és filmek listája.

A településnevek alatt megjelenik a „100 éves határtörténet(ek)” valamelyik fent jelzett témájához kapcsolódó információs anyag. Egyes településeknél két téma is megjelenik a helységnév alatt.

A kezdőoldal jobb felső sarkában található a „keresés” funkció, amely azonban csak a dokumentumok címére és leírására terjed ki, az információs szövegek tartalmára nem.

Az „objektumok keresése” funkció alatt a „border(hi)stories” honlapon található összes dokumentum, film és fénykép listája jelenik meg.

A „keresés a gyűjteményekben” funkció segítségével a projektben felmerülő összes település között kereshetünk. A projekt futamideje alatt számos burgenlandi, magyar és bécsi iskola élt a lehetőséggel, hogy saját iskolai projektjével működjön közre a „border(hi)stories” projektben. Az így létrejött iskolai projektek eredményei az „iskolai együttműködések” menüpont alatt találhatóak.

A „vándorkiállítás” funkció keretében a „border(hi)stories 1914 - 2022. 100 éves határtörténet(ek)” című kiállítás tablói a kiállítási időszak vége után is elérhetőek maradnak. Ezekhez is van témánként áttekintő szöveg, valamint a burgenlandi-magyar határ mentén fekvő egyes településekkel kapcsolatos információs táblák is itt állnak rendelkezésre.

1. témakör:

Az új határvonal kijelölése 1919 és 1923 között

Michael Achenbach

Az 1919. szeptember 10-én Saint-Germainben aláírt osztrák békeszerződés az első világháborút lezáró békék részét képezte. A szerződés értelmében Moson, Sopron és Vas megye összesen közel 4.000 km²-nyi részét Ausztriának szánták. A győztes hatalmak 1920. június 4-én a trianoni békeszerződésben megerősítették ezt az elhatározást. Így jött létre Burgenland tartomány, amely 1921. január 25. óta hivatalosan is Ausztriához tartozik, a szerződés megvalósítása során azonban fegyveres harcokra került sor. A területet megszállni akaró osztrák csendőrség egységei a magyar szabadcsapatok ellenállásába ütköztek. A magyar kormány ugyan hivatalosan nem támogatta a lázadókat, de jóindulatúan eltűrte fellépésüket. Miután a magyar reguláris csapatok 1921. október 4-én elhagyták a térséget, a felsőori (oberwarti) felkelők kikiáltották a független „Lajtabánságot” (Leithabanat). Ágfalva (Agendorf), Kirchsschlag és Felsőőr (Oberwart) mellett súlyos harcok bontakoztak ki, több halálos áldozattal. A felkelők másfél hónapon keresztül megakadályozták, hogy Ausztria birtokba vegye a területet. Ebben a helyzetben Olaszország vállalta a közvetítést a két ország között. Az osztrák és a magyar kormány a harcokra tekintettel 1921. október 13-án aláírta az úgynevezett „Velencei jegyzőkönyvet”, melynek értelmében az eredeti elképzeléseknél kisebb területet csatoltak Ausztriához. Sopron város (Ödenburg) és a környező falvak lakosai körében a magyar fél kérésére népszavazást tartottak hovatartozásukról. Az eredmény szerint a szavazók 65 százaléka kívánt továbbra is Magyarországhoz tartozni. 1922-ben egy nemzetközi bizottság határozta meg az osztrák-magyar határ pontos vonalát. Az egykori szombathelyi járásban a tüntetések és tiltakozások hatására 15 falu lakossága dönthetett arról, hogy falujuk a továbbiakban melyik országhoz tartozzon. Ennek eredményeként, valamint négy települést érintő lakossági csereegyezmény következtében tíz falu került vissza Magyarországhoz, négy pedig Ausztriához.

Oktatási segédanyag javaslat az 1. témakörhöz:

1921 – Nyugat-Magyarország németek lakta része/Burgenland

Halinka Péter
Franjo Steiner

1. Téma

Az oktatási javaslat témáját a Párizs környéki békék következményeivel kapcsolatos különféle viták képezik, bemutattva a két országban jellemző eltérő történelemszemléletet, valamint a régió lakosságának a határ kijelöléséről való véleményét, amely még ma is eltérő fogalomhasználatban jut kifejezésre a két országban: Ausztriában „békeszerződés”-nek, Magyarországon „békediktátum”-nak nevezik.

2. Cél

A cél az, hogy a történelmi eseményekről szóló filmek, dokumentumok és beszámolók segítségével sikerüljön az eltérő történelmi narratívákat egymáshoz közelíteni. Ezen kívül célszerű többféle szemszögből megvitatni, milyen hatással járt a két békeszerződésben megfogalmazott feltételek teljesítése.

A történelmi események vizsgálata mellett kitekintünk a témával kapcsolatos mai eszmecserékre, valamint az ezzel kapcsolatos emlékkultúrára is.

3. Célcsoport: 17 éves kortól

4. Időigény: két tanóra

5. Előkészítés

5.1. A saint-germaini békeszerződés és a trianoni szerződés

A téma tárgyalásához a diákokat két csoportra osztjuk, majd a rendelkezésükre bocsátott források alapján (border(hi)stories digitális archívuma: www.borderhistories.eu) feldolgozzák a kiválasztott feladatokhoz kapcsolódóan a két ország sajátos történelmi felfogását az 1919-21 közötti időszakra vonatkozóan az új határvonal meghúzásáról.

Az ezt követő vita során a diákok ismertetik az eseményekkel kapcsolatban általuk megállapított különbségeket, ill. eltérő látásmódokat.

5.2. „Emlékművek, emlékhelyek, ünnepi megemlékezések” témakör feldolgozása

A diákok kis csoportokat alkotnak, tényeket gyűjtenek a két feladathoz (forrás: border(hi)stories digitális leltára: www.borderhistories.eu), majd a gyűjtőmunka eredményeinek tükrében közösen megvitatják a különféle szemléletmódokból adódó különbségeket.

6. Megvalósítás

Kutatómunka az 5.1 „A saint-germaini békeszerződés és a trianoni szerződés” ponthoz:

- Magyarázzátok el, hogyan kezelték a témát a saint-germaini békeszerződésben!
- Vizsgáljátok meg, hogyan kezelték a témát a trianoni szerződésben. Miért foglalkozott vele két szerződés is?
- Nevezzétek meg, milyen okai voltak a trianoni szerződésben meghatározott területátadásoknak!
- Soroljátok fel, milyen következményekkel járt a területátadás a népeiségre nézve!
- Értelmezzétek, mi a jelentése a trianoni „békeszerződés”, ill. „békediktátum” megfogalmazásoknak! Nevezzétek meg az okokat, miért léteznek más-más kifejezések a trianoni szerződés megnevezésére!
- Fogalmazzátok meg, mik voltak a velencei tárgyalások előzményei, illetve okai!
- Népszavazás Sopronban és környékén, 1921. december 14-16.
  - Hogyan került sor a népszavazásra?
  - Mi lett a népszavazás eredménye?
  - Hogyan szavazott a lakosság az egyes településeken?
  - Térjete ki arra, hogyan hatott a népszavazás „A magyarországi német lakosság 1946-ban történt kitelepítése/elűzése” témájára!
  - Milyen a lakosság összetétele?
  - Vessétek össze a különböző érvelési technikákat Ausztriában, illetve Magyarországon (ld.: a népszavazáshoz kapcsolódó propagandaplakátok)!
  - Mutassátok be az itt élő horvát kisebbség speciális helyzetét! (ld. pl. Kópháza/Koljnof)
  - Próbáljátok érvelni amellett, miért maradjon Német-Nyugat-Magyarország Magyarország része, illetve miért tagozódjon be Ausztriába!

Kutatómunka az 5.1 „A saint-germaini békeszerződés és a trianoni szerződés” ponthoz:

- A határ kijelölése
  - Vázoljátok, hogyan történt a határ kijelölése!
  - Soroljátok fel, milyen következményekkel járt ez a lakosság számára!
- Nevezzétek meg az osztrák hatóságok által végrehajtott területfoglalás megakadályozásának okait!
- Jellemezzétek a szabadcsapatokat, ill. azok összetételét!
  - Milyen indítékok (politikai eszmék) mozgatták az embereket a csatlakozásra?
  - Mi volt a Lajta-Bánság, és hogyan jött létre?
  - Milyen támogatást kaptak a szabadcsapatok?
  - Milyen hatása volt a fegyveres összecsapásoknak az azt követő eseményekre?
  - Meddig tartottak a szabadcsapatok küzdelmei?

Kutatómunka az 5.2 „Emlékművek, emlékhelyek és ünnepi megemlékezések” ponthoz:

- Járjatok utána, mekkora jelentőséget tulajdonítanak az 1921-re való megemlékezésnek Magyarországon, ill. Ausztriában! Nevezzétek meg a különbségeket, és fejtsétek ki, ezek mire vezethetők vissza!
- Véleményetek szerint hogyan lehet megemlékezni az eseményekről nacionalista felhang nélkül?

A vita alapjául például a következő ismert kulturális emlékhelyek és emlékredezvények szolgálhatnak:

- az Ágfalva/Agendorf községben Baracsi László elesett felkelő tiszteletére felállított emlékmű
- az elesett felkelők, csendőrök tiszteletbeli sírja (egy elesett csendőr tiszteletbeli sírja Wiener Neustadtban)
- épületek elnevezése /emlékművek építése
  - pl. az Illés-kút a Güssing melletti St. Michaelben
  - Michael Unger emléktáblája St. Margarethenben
  - a Rongyos Gárda-emlékmű Sopronban
  - ünnepi megemlékezések Sopronban – a „leghűségesebb magyar város”

7. Helyi vonatkozások

- Települések, melyek jelentős történelmi emlékekkel bírnak (pl. ágfalvi csata): Ágfalva/Agendorf, St. Margarethen/Szentmargitbánya
- Lajtabánság kikiáltása: Oberwart/Felsőőr
- Soproni népszavazás, és az abban érintett környékbeli falvak: Ágfalva/Agendorf, Harka/Harkau, Sopronbánfalva/Wandorf, Fertőrákos/Kroisbach, Balf/Wolfs, Fertőboz/Holling, Kópháza/Kohlnhof, Nagycenk/Großzinkendorf

8. Kapcsolódás az aktuális helyzethez, felvethető kérdések

A diákok vitassák meg annak a jelentőségét, hogy olyan régióban élnek, ahol két-, ill. többnyelvűség jellemző.

- „Kié” az ország?
- Milyen demokratikus lehetőségek nyílnak egy olyan világ megteremtésére, ahol békében élhet egymás mellett több etnikum?
  - Ha ez azzal jár, hogy a határok eltolódnak, akkor ez mit jelent az itt élő kisebbség számára?
- Milyen lehetőségeket kell biztosítani a kisebbség számára, hogy megélhesse identitását?
- Milyen lehetőséget biztosít a régióban élő emberek számára a többnyelvűség, a különböző nemzetek és etnikumok együttélése?

9. Javaslatok a border(hi)stories projekt digitális leltárából (www.borderhistories.eu) felhasználható dokumentumok tekintetében

- a népszavazáshoz kapcsolódó propagandaplakátok és dokumentumok
- plakátok és sajtóhíradások a békeszerződésekről
- fényképek Burgenland átvételéről (csendőőrök/szabadcsapatok)
- térképek, melyek a határ vonalát a terület elcsatolása előtt és azt követően ábrázolják
- eredeti filmfelvételek az osztrák csendőőrök Ágfalvára való bevonulásáról
- videóklip a soproni népszavazáshoz kapcsolódó anyagokból

2. témakör:

A náci múlt kezelése Ausztriában

Claudia Kuretsidis-Haider

A nemzetiszocialista korszak rémtetteit évtizedeken át az elfojtás és a hallgatás leple borította, és sokan szerették volna, hogy a múltat a továbbiakban már ne bolygassuk. Társadalmi-politikai szinten a normalitáshoz való visszatérésre való törekvés, az előre tekintés dominált. Az elhallgatás és elfojtás mind a közéletben, mind a magánéletben jellemző volt. A régi rendszer kiszolgálóit, mint pl. a náci párt tagjait gyorsan integrálni akarták az új társadalmi struktúrákba. Gyakran előfordult, hogy olyan személyek, akik a harmadik birodalomban karriert futottak be, és emellett meggyőződéses nemzetiszocialisták voltak, újra magas rangot, hivatalt kaptak, vagy megtarthatták pozíciójukat. Bár az 1945 utáni első években még büntetőeljárások folytak a náci bűnelkövetők ellen, üldözésük 1948/49-től kezdve egyre vontatottabbá vált. A nyomozást sok esetben megszüntették, az eljárások gyakran eredménytelenül zárultak. A családokban is az elhallgatás volt jellemző. Ha egyáltalán szóba került ez az időszak, akkor a nemzetiszocializmussal és a háborúval kapcsolatos visszaemlékezések olyan témák körül forogtak, mint a Hitlerjugendben, illetve a Német Lányszövetségben való tagság, a bombázások vagy a háború vége felé történt menekülés. A zsidók üldöztetésének kérdésköre viszont a "mi nem tudtunk róla" jelszó égisze alatt elfojtásra került. Sokan eltitkolták az ebben való tevékeny részvételüket, vagy azt, hogy zsidó javakkal gazdagodtak.

Az iskolákban és egyéb oktatási intézményekben, a médiában és kutatói körökben csak az 1970-es évek óta foglalkoztak mélyrehatóbban a holokauszttal. Az 1980-as évek óta aztán szélesebb körűvé bővült a nyilvános emlékezőskultúra.

Oktatási segédanyag javaslat a 2. témakörhöz: Szerepjáték: „Elmúlt és feledésbe merült? Hogyan kezeljük a nemzetiszocialista múltat?”

Michael Achenbach
Alice Scridon

1. Téma: Szembesülés egy település nemzetiszocialista múltjával

A diákok helyezkedjenek bele valamelyik előre meghatározott szerepkörbe, és vitassák meg egy képzeletbeli lakossági fórumon városuk/falujuk vagy egy kiválasztott település nemzetiszocialista múltját!

2. Cél

- A tanulók ítélik meg, hogy szükséges-e még ma is foglalkozni a nemzetiszocialista múlttal és vitassák meg, van-e értelme az emlékhelyek fenntartásának!
- Kérjük meg a diákokat, hogy dolgozzanak ki mai példákat a nemzetiszocialista múlttal való szembesülésre.
- A diákokkal megismertetünk különféle nézőpontokat és érvrendszereket, majd arra kérjük őket, gondolják át, ezek mennyire alkalmasak a nemzetiszocialista múlt megvitatására.

3. Célcsoport: 16 év felett

4. dőigény: 2 tanóra

5. Előkészítés

A szerepjáték megkezdése előtt javasoljuk, hogy beszélgessenek a diákokkal a kiválasztott település nemzetiszocialista múltjáról. Szakmai információkat a [www.border\(hi\)stories.eu](http://www.border(hi)stories.eu) webhely média- és irodalomjegyzékéből meríthetünk (ld. lentebb a vonatkozó javaslatokat). Ezen kívül érdemes megismerkedni a helytörténeti feljegyzésekkel is.

A szerepjáték kiindulási helyzetének ismertetése:

A településen a téma iránt érdeklődő polgárok egy csoportja összefogott, és kezdeményezték a korábbi idők eseményeinek feltárását, mert azt szeretnék, ha a település feldolgozná nemzetiszocialista múltját. A csoport egy emlékhelyet szeretne kialakítani és tájékoztató rendezvényeket kíván szervezni.

A településen eddig nem nevezték meg a nemzetiszocialista rendszer által elkövetett bűncselekményeket, és nem is foglalkoznak kellő mértékben a nemzetiszocialista múlttal. A kezdeményezők meggyőződése szerint ideje szembenézni a múlttal, és ideje konkrét lépéseket tenni. Az indítványt beadók egy lakossági fórum keretében előadják, mit szeretnének, és megvitatják azt az önkormányzat képviselőivel, a helyi lakosokkal és szakértőkkel. Vajon a többiek egyetértenek a kezdeményezéssel és annak támogatóival, és elkezdnek foglalkozni a történelmi eseményekkel? Vagy abban egyeznek meg, hogy nem bolygatják a nemzetiszocialista múltat, mert mindez már igen régen volt és ma más problémákat kell megoldani?

Szerepek:

- A **polgármester** úgy gondolja, hogy a településen vannak fontosabb feladatok, mint az emlékhely létesítése. Szűkös az önkormányzat költségvetése és a lakosok új sportpályát szeretnének. A polgármester viszont alapvetően olyan megoldást szeretne, ami minden polgárnak elfogadható.
- **Alternatív forgatókönyv:**
A **polgármester** szerint az emlékhely kialakítása jelentős mértékben járulhat hozzá a nemzetiszocialista múlttal való szembenézéshez. Másrészt azonban a polgármester komolyan szeretné venni a turisztikai szakértő és a lakosok aggályait is.
- **Az emlékhely kialakítását szorgalmazó kezdeményezés két képviselője** társadalmi vitát akar indítani a nemzetiszocialista múlttal való szembenézésről és kézzel fogható intézkedéseket szeretne látni, mint például emlékhely létesítése és tájékoztató rendezvények sorozata. Szerintük fontos a múltban történetekre emlékeztetni az embereket, hogy mindez ne ismétlődhessen meg.
- **Egy helyi lakos** úgy gondolja, hogy a régi események már elmúltak és jobb azokat nem bolygatni. A mai lakosság nem felelős a múltbéli eseményekért.
- **Az önkormányzat turisztikai szakértője** úgy gondolja, hogy veszélybe kerülhet a település jó hírneve. A helység nemzetiszocialista múltjáról folytatott nyilvános vita negatív sajtóvisszhangot eredményezhet, ami rontja a település hírnevét és hátrányosan befolyásolhatja a vendégforgalmat is.
- **Az izraelita hitközség/a roma kisebbség/a koncentrációs táborok áldozatainak szövetsége stb. képviselői** támogatják, hogy a település dolgozza fel a múltját, valamint őrizze meg az áldozatok emlékét.
- **A tanár** (akit a szerepjátékban az egyik diák játszik) a történelemmel való szembenézést fontos oktatási feladatnak tekinti a fiatal nemzedék körében. A történelemből tanulni kell! - vallja ő.
- **Egy történész** (ezt a szerepet a történelemtanár játssza) tanácsadóként segíti a lakossági fórumot, és igény esetén összefoglalja a településhez kapcsolódó történelmi tényeket. A vita során végig szem előtt tartja a történelmi adatokat és tényeket, és jelzi, ha a történelmi tényeknek ellentmondó érveket hoznak fel a vitázók.
- A **megfigyelők** (körülbelül 3 diák) ügyel a vitakultúra megőrzésére, a testbeszédre, az érvelésre, a résztvevők közötti interakcióra, a közönség bevonására stb. A vita megfigyelése során az alábbi reflektáló kérdések segíthetnek:
  - Ki érvel jól és logikusan az álláspontja mellett és miért?
  - Milyen módon hatnak egymásra a résztvevők?
  - Hogyan dolgoznak (vagy nem dolgoznak) a közös eredmény érdekében?
  - Kitérnek-e a kellemetlen kérdések elől?
  - A félreértéseket felszámolják vagy elsiklanak felettük?
  - Milyen eredményre jutnak a beszélgetés során?

Megfigyeléseiket a beszélgetés végén semleges nézőpontból és tényszerűen ismertetik.

6. A szerepjáték menete

Az osztályt 8 kiscsoportra osztjuk. Mindegyik csoport egy szerepet ismertető kártyát kap és az a feladata, hogy önállóan kidolgozza a kapott szerepet.

A diákok a település történelmi múltja alapján (amiről korábban szó volt az osztályban – ld. a szerepjátékra való felkészülést) elkezdik meghatározni a szerepüket.

Összegyűjtik a lehetséges érveket a lakossági fórumhoz. A következő lépésben a csoport eldönti, hogy ki játssza el a szerepet a képzeletbeli lakossági fórumon.

A pedagógus ezen kívül felkér minimum három diákot arra, hogy megfigyelőként kövesse a vitát. Ők megkapják a reflexiós kérdéseket (ld. fent a szerepkörök leírásánál), mert ezek hasznosak a vita megfigyelése során.

Ezután kerül sor a lakossági fórumra. A diákok elkezdik a szerepüket játszani és megkezdődik a vita az osztályban. A tanár - történész szerepkörénél fogva moderálhatja a fórumon zajló beszélgetést, a polgármester a lakossági fórum házigazdájának (kezdeményezőjének) szerepét játssza. Minden tanuló, aki nem kapott egyéni szerepet, a település lakosságát képviseli: kérdezhetnek a főszereplőktől és szintén elmondhatják a véleményüket.

A lakossági fórumon a lakók megvitatják, hogy a település nemzetiszocialista múltjával akarnak-e tevékenyen foglalkozni.

A lakossági fórum után a résztvevők kilépnek a szerepkörükből (pl. lerázzák a szerepüket). Reflektálnak az élményeikre és elemzik a lezajlott vitát.

Ezt követően mindegyik csoport kifejti, milyen szerepet játszott el: röviden bemutatják az egész osztálynak, milyen információkkal készültek a szerepük eljátszására. Ennek során az egész osztály megismerheti a (történelmi) információkat.

Végül az osztály megvitatja azt a kérdést, miként lehet hosszú távon is foglalkozni a múlttal. Milyen módon és milyen lehetőségek keretében lehet szembesülni a múlttal? Miért fontos az emlékezés és a megemlékezés? Hogyan tanulhatunk a történelemből?

7. Helyi vonatkozások

Megemlékezési kezdeményezések példái:

- A második világháború vége felé **Rohoncon/Rechnitzben** tömeggyilkosságot követtek el: mintegy 180 magyar zsidó munkaszolgálatost öltek meg. A tömegsír helyét 1946-ban még ismerték. Viszont az 1960-as évek óta, amikor úgy döntöttek, hogy a halottak földi maradványait egy zsidó temetőbe helyezik át, a temetőt már nem tudták megtalálni. Hamar felmerült az a vád, hogy a rohonci lakosok elhallgatnak valamit. A több évtizedes kitartó hallgatás miatt az eset nem kopott ki a köztudatból és nagyon sok negatív hír jelent meg Rohoncról. Az 1990-es évek elejétől kezdve a RE.F.U.G.I.U.S. magánkezdeményezés koordinálja a sír – eddig sikertelen felkutatását. Néhány éve egy információs központot is fenntartanak a Kreuzstadl (Keresztpajta Emlékhely) épületénél: a hantok feltételezett helyének közelében. Mára a közvélekedés is megváltozott és a helyi lakosság is – nem utolsósorban a RE.F.U.G.I.U.S. egyesület felvilágosító munkájának hatására – túlnyomórészt támogatja a sír felkutatására tett erőfeszítéseket.
- **Pinkafeld/Pinkafő:** A képviselőtestület már 2018-ban elhatározta, hogy emlékművet létesít a nemzetiszocializmus pinkafői áldozatainak. A helyi múzeumi egyesületet bízták meg az áldozatokat beazonosító kutatással. Az emlékművet – mely a nemzetiszocialista rezsim alatt meggyilkolt 33 pinkafői lakosnak állít emléket – Gottfried Reszner burgenlandi művész készítette. Az áldozatok között vannak kivégzett ellenállók, zsidó üldözöttek (a

holokauszt áldozatai), a gyerekek nemzetiszocialista eutanáziájának áldozatai és a „T4-es művelet” néven ismert nemzetiszocialista eutanáziai program áldozatai, valamint egy roma áldozat. Itt a teljes lakosság támogatta a projektet és 2020 őszén fel is avatták az emlékművet.

- **Kemeten/Vaskomját:** A megemlékezési projektek elutasításának kiemelkedő példája Kemeten településhez kötődik. A helyi lakosság az elmúlt húsz év során elszántan védekezett az emlékhely ellen. A képviselőtestület 2003 és 2019 között több, emléktábla kihelyezésére irányuló indítványt is elutasított. Az önkormányzat és a szociáldemokrata polgármester a demokratikus döntéshozatalra hivatkozva fontosnak tartották rögzíteni, hogy „Kemeten számos lakosával folytatott beszélgetések alapján nem kívánunk roma emléktáblát kihelyezni”. Az új polgármester, Wolfgang Koller kezdeményezésére 2021 októberében helyi népszavazást tartottak. A szavazáson résztvevők közül 201 fő támogatta, 174 fő ellenezte az emlékhelyet, ami 53,6 %-os támogatottságot jelent. Koller polgármester azt nyilatkozta, hogy „Kemeten gyakran volt a média kritikájának keresztüzében is”.
- **Balf/Wolfs:** A 2008-ban felavatott munkaszolgálatos Nemzeti Emlékhely Balfon, a Szent Farkas vártemplom kerítése előtt található. Az emlékművet Kutas László szobrászművész és Winkler Barna építész tervezte, a Holocaust Emlékközpont vezető történészének, Szita Szabolcsnak a kezdeményezésére. A temetődomb oldalába süllyedő, emberalakot formázó márványlapok az „erőltetett menetet” szimbolizálják. A kőtáblán olvasható idézet Szerb Antaltól származik: „A szabadság nem csak egy nemzet magánügye, hanem az egész emberiségé is.” Az író Szerb Antal mellett ezen a helyen vesztette életét Halász Gábor esztéta és Sárközi György költő is.

8. Letölthető anyagok

Szerepkártyák: www.borderhistories.eu/unterrichtsvorschlaege/zusatzmaterial

9. Irodalom és digitális média

- Projektjavaslatok iskoláknak – Délkeleti Fal: www.borderhistories.eu/items/show/257
- Módszertani javaslatok és projektötletek: www.borderhistories.eu/items/show/259
- Javasolt médiák és irodalom: www.borderhistories.eu/items/show/258
- www.erinnern.at
- www.doew.at
- Brettl, Herbert. Nationalsozialismus im Burgenland. Opfer. Täter. Gegner. In: Nationalsozialismus in den österreichischen Bundesländern, Band 2. StudienVerlag Innsbruck-Wien-Bozen 2013.
- Lang, Adolf. NS-Regime, Kriegsende und russische Besatzungszeit im Südburgenland 1938 bis 1955. Oberwart, edition lex liszt 12.
- Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes. Widerstand und Verfolgung im Burgenland 1934 – 1945. Eine Dokumentation. 2. Auflage. Wien 1983.
- További anyagok az alábbi linken található: www.borderhistories.eu/unterrichtsvorschlaege/zusatzmaterial

3. témakör:

A roma lakosság üldözése

Gerhard Baumartner
Ács Zoltán

1938 előtt mintegy 8.000 roma élt Burgenland tartományban, közülük mintegy 5.000 fő Felsőőr (Oberwart) járásban. A legtöbbjüket a 18. században telepítették le ezen a vidéken. Sokan közülük szögvácásként vagy bányászle-gényként (hevér) tevékenykedtek. A 20. század elején a romák többsége nyáron aratómunkásként dolgozott nagy nemesi birtokokon, illetve falusi gazdáknál. Telente különböző vándorszakmákat gyakoroltak: készelőként vagy üstfoltozóként járták a falvakat, seprűt és kosarat fontak és árultak, ünnepeken, multságokon zenéltek. A tehetős romacsaládok lovakkal kereskedtek. Az 1929 és 1933 között a világgazdasági válság éveiben a legtöbb roma család elszegényedett és egyre inkább rászorult a segélyekre. A nemzetiszocialisták már 1938 előtt is rendkívül ellenségesen és elutasítóan viszonyultak a romákhoz.

Amikor Ausztriát 1938 márciusában a Német Birodalomhoz csatolták, több ezer romát hurcoltak el munkatáborokba és koncentrációs táborokba. 1941-ben 5.000 túlnyomórészt burgenlandi romát és szintit deportáltak Lengyelors-zágba, ahol meggyilkolták őket. 1943-tól további 2.000 főt deportáltak Auschwitz-Birkenaubá, a „cigánytáborba”. A népirtást az osztrák romák és szintik alig tíz százaléka élte túl. Szinte az összes cigánytelepet porig rombolták. A második világháború alatt Magyarországon a romákat a honvédség munkaszolgálatos ezredeibe sorozták be. A Vas megyei romák többségét a nyilas uralom alatt 1944 novemberében a komáromi Csillagerőd táborból német koncentrációs táborokba hurcolták. Torony községben, valamint az egykori szombathelyi „cigány internálótábor” helyén emléktáblákat helyeztek el.

Oktatási segédanyag javaslat a 3. témakörhöz: Romák és szintik: A burgenlandi roma népesség helyzete az 1933 és 1944 közötti időszakban

Gerhard Baumgartner
Franjo Steiner

1. Téma

1938 előtt körülbelül 11-12 ezer szinti és roma élt Ausztriában, közülük mintegy nyolcezren Burgenlandban. A két világháború közötti időszakban a világgazdasági válság az osztrák »cigányok« gazdasági helyzetét is megnehezítette. A »cigányok« üldözése közvetlenül az »Anschluss«, Ausztria Németországhoz csatolása után kezdődött. Megvonták tőlük a szavazati jogot a népszavazásokon, megakadályozták, hogy iparosként dolgozzanak és a gyerekeiket kitiltották az iskolákból. 1938-tól Burgenlandban a »cigányoknak« kötelezővé tették a kényszermunkát.

A felvetett témák és a feladatok ismertetése

Az alábbiakban felsorolt tematikus ismertetőket és feladatleírásokat a www.romasintigenocide.eu honlapról vettük át. A holnapon Gerhard Baumgartner történész és az Osztrák Képzési és Csereszolgálat (OeAD) _erinnern.at_ programja (mely korábban az osztrák Szövetségi Oktatási, Tudományos és Kutatási Minisztérium Holocaust Education Intézete volt) részletesen ismerteti az európai romák és szintik sorsát a holokauszt idején. A honlapról átemelt tartalmat itt találja: www.romasintigenocide.eu/de/lehrer/RomaSinitAI2014D.pdf

A témát vezető tanárok, ill. diákok az átfogó dokumentációs anyagból más témákat és feladatokat is választhatnak. A honlap összesen 12 nyelven áll rendelkezésre – többek között németül és magyarul is.

A képanyagok forrásjegyzéke: www.romasintigenocide.eu/de/lehrer/RomaSinitAI2014D.pdf

2. Cél

Ausztria és Európa roma és szinti népességének helyzete az elmúlt száz év során az előítéletekből adódóan alig változott. Ezzel a tananyagjavaslattal az előítéletekből eredő téves megállapításokat, sztereotípiákat kívánjuk feltárni, illetve reflektálunk arra, hogy az előítéletek miként befolyásolják a véleménynyilvánítást.

3. Célcsoport: 17 éves kortól

4. Időigény: 2-3 tanóra

5. Előkészítés

A tanulók alkossanak kisebb csoportokat és válasszanak ki egy-egy kérdést a felvázolt témakörökből, nézzenek utána, és vitassák meg az eredményeket és az ezekből levonható következtéseket.

A témák kiscsoportos megvitatása után a diákok az egész osztály előtt osszák meg a csoportmunkával megszerzett felismeréseiket.

6. Megvalósítás

Témák és feladatok

Az egyes témákhoz eredeti képanyag és rövid ismertető szöveg kapcsolódik. A diákok mindegyik témához egy-egy speciális feladatot kapnak. Az egyes témákat és feladatokat innen lehet külön letölteni: www.romasintigenocide.eu/de/lehrer/RomaSinitAI2014D.pdf

Letelepedés

Az Európában élő romák és szintik túlnyomó többsége már a XX. század elején is életvitelszerűen állandó lakóhelyen élt. A fénykép készítése idején több mint kétszázan éltek a stegersbachi (Szentelek) romatelepen. Burgenland osztrák tartományban 1938-ig több mint 8.000 roma és szinti élt 130 ilyen telepen és településen.

Tudtátok, hogy Közép- és Kelet-Európában évszázadok óta léteznek kizárólag romák lakta falvak és városrészek?

Feladat: Osszátok három részre a képet, és takarjatok le egy-egy papírlappal két részletet! Mondjátok el, mi látható a kép egyes részein!

A polgárosodás

Mivel a romáknak és a szintiknek a legtöbb nyugat-európai országban évszázadokon át tilos volt belépni az iparos céhekbe, ezért sokan kereskedéssel foglalkoztak. A romák és szintik főleg a nyugat-európai országokban tudtak sikeresen vállalkozni. Gyermeküket a helyi iskolába járatták, az első világháborúban pedig számos szinti és roma szolgált katonaként. A hazáért szerzett érdemeiért néhány szinti és roma nemesi címet is kapott.

Tudtátok, hogy számos szinti és roma búcsúban és vásárokon kereskedett vagy árukkal házalt? Mások pedig vidámparkokban vagy templomszentelési évfordulókon működtettek látványosságokat. Régebben számos mozi is romák és szintik üzemeltettek.

Feladat: Milyen ruhát viselnek az emberek a fényképen? Milyen a felvétel hangulata? Találgassatok, milyen alkalomból készülhetett a kép!

Vándoriparosok és vándormunkások

Míg a legtöbb roma Közép- és Kelet-Európában már évszázadokkal ezelőtt letelepedett, addig Nyugat-Európában néhány szinti-család továbbra is lakókocsikkal utazott vásárról vásárra. Marhával, lóval, ócskavassal kereskedtek, kovácsként, köszörűsként vagy üstfoltozóként dolgoztak. A nyári hónapokban rendszerint hagyományos útvonaluk mentén utaztak, a telet pedig otthon töltötték.

Tudtátok, hogy 1950 előtt a legtöbb európai országban sokan éltek - nem csak romák és szintik - lakókocsiban és utaztak munkát keresve városról városra?

Feladat: Hasonlítsátok össze a két felvételt! A két képből mit tudhatunk meg a családok életmódjáról? Mondjatok három példát olyanokra, akik a munkájuk miatt gyakran költöznek! Milyen előnyei és hátrányai vannak a sok költözésnek?

A nem kívánt konkurencia

Az üstfoltozók faluról falura utazva javították a gazdák edényeit és serpenyőit. A világgazdasági válság alatt sok iparos és kereskedő tiltakozott ez ellen, mert a messziről jövők rontották az üzletüket. Az utazó kereskedőket és iparosokat egyre gyakrabban tiltották ki a piacokról és vásárokról. A rendőrség gyakran le is tartóztatta és súlyos pénzbüntetéssel sújtotta a romákat és szintiket csak azért, mert próbálták a munkájukat végezni.

Tudtátok, hogy egyre több város és település, sőt akár megye is úgy vélte, hogy a szakmunkásait, az iparosait és a kereskedőit úgy kell megvédeniük, hogy betiltják a romák és szintik hagyományos kézműves és kisipari tevékenységeinek gyakorlását?

Feladat: Miért dolgoznak az emberek illegálisan? Milyen hátrányt szenvednek emiatt a dolgozók?

Végzetes sztereotípiák

A XIX. századtól az újságokban, könyvekben és folyóiratokban egyre gyakrabban előítéletesen és sztereotípiázva kezdték ábrázolni a romákat és a szintiket. A XX. század első felében nagyon kedveltek voltak az úgynevezett „cigány” képeslapok, melyek a kortársak szabad és kötöttségek nélküli élet iránti vágyát fejezték ki. A legtöbben nem is találkoztak soha romákkal és szintikkel, velük kapcsolatos elképzeléseiket ezekből a képekből merítették.

Tudtátok, hogy a XX. század elején az európai romák és szintik 90 százaléka már nem lakókocsiban élt? A romák és szintik nagyon szűk csoportjának életmódját vetítették ki sztereotíp módon az etnikai csoport valamennyi tagjára.

Feladat: Mondjátok el, mit láttok a képeslapon! Mit csinálnak a képen látható emberek? Mi nem látható?

A külön nyilvántartás (regisztráció)

A modern nemzetállamok létrejöttével a XIX. század végén bevezették az állampolgárok korábbinál egységesebb nyilvántartását. Az 1920-as és 1930-as években a helyi és regionális hatóságok egyre több országban kezdték úgynevezett „cigánylistákon” nyilvántartani a helyi szinti és roma lakosokat, és speciális igazolványt állítottak ki számukra, amit mindig magukkal kellett hordaniuk.

59. sz. Cigányigazolvány
Horváth Erzsébet részére.

Termete: *kecske*
Arca: *magyar*
Haja: *szőke*
Bajusza: *1*
Szakála: *1*
Szemei: *kék*
Orra: *pende*
Hiányzó fogai: *1*
Ismertető jele: *ny*

Mellékeve: *1*
Szül. ideje: *1920*
Szül. helye: *Babakelce*
Illetőségi helye: *Magyarországra*
Állandó tartózkod. helye: *Szentes*
Vallása: *p. kat.*
Családi állapota: *házas*
Házastársának neve: *1*
15 éven aluli gyermekei neve: *1*

Szülejek neve: *Horváth Károly és Horváth Rozália*
Foglalkozása: *magán*
Vándoriparigazolvány száma: *1* s ezt kiállító hatóság megnevezése: *1*
Engedélyezett lovainak száma: *1*
Főszolgabírósnál őrzött törzskönyvi lapjának száma: *59*
Megjegyzések:

Szentes, 1934. május 12.
Főszolgabíró.

Bal hüvelyk ujj lenyomata: Jobb hüvelyk ujj lenyomata:

Tudtátok, hogy az 1923-ban Bécsben alapított nemzetközi rendőri együttműködési szervezet, az Interpol egyik fő feladata az európai szinti és roma népesség regisztrálása és ellenőrzése volt?

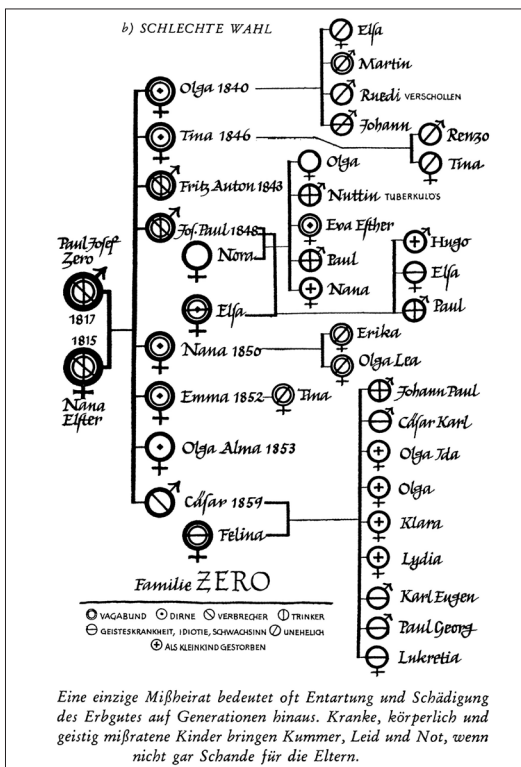
Feladat: Milyen jogszabályokkal diszkriminálják az emberek egyes csoportjait az országokban? Mondjatok két példát! Milyen külön nyilvántartásokat vezetnek az országokban az etnikai csoportok, vallási kisebbségek vagy nyelvcsoportok tagjairól? Van-e ilyen lista?

Az eugenika

Az „eugenika” mára teljességgel túlhaladott áltudománya abból a teljességgel bizonyíthatatlan feltételezésből indult ki, hogy

- az emberek társas viselkedését nagyrészt genetikai örökségük határozza meg, eszerint bizonyos embercsoportoknak például örökletes hajlamuk van a bűnözésre. Őket hívták „született bűnözőnek”.
- egyes „fajokhoz” tartozó emberek állítólag intelligensebbek, okosabbak és őszintébbek, mint más „fajokhoz” tartozók. A nemzetiszocialisták erre a tézisére alapozták egy „felsőbbrendű faj” létezését, amely arra rendeltetett, hogy uralkodjon az úgynevezett „alsóbbrendű emberek” felett.

Először svájci pszichológusok fogalmazták meg azt a fajgyűlölő elméletet, mely szerint a romák és a szintik „beszennyezik” az európai lakosság génállományát, később ezt a rasszista nézetet vették át a nemzetiszocialisták.

Tudtátok, hogy nemcsak Adolf Hitler volt az eugenika meggyőződéses híve, hanem olyan híres politikusok és tudósok is, mint Winston Churchill, Theodore Roosevelt, H.G. Wells, George Bernard Shaw, John Maynard Keynes és Linus Pauling?

Tudtátok, hogy az eugenikai mozgalom az 1920-as és 1930-as években az Amerikai Egyesült Államokból indult útjára, de Svájcban, Brazíliában, Svédországban és számos más országban is indítottak ilyen programokat?

Feladat: Hogyan tárgyalják ma a társadalom „kívánatos” és „nem kívánatos” tagjairól szóló kérdéskört?

7. Helyi vonatkozások

- Lackenbach/Lakompak
- Stegersbach/Stega/Szentelek
- Oberwart/Felsőőr
- Rechnitz/Rohonc
- Komárom

8. Irodalom és digitális média

- www.romarchive.eu/en/voices-of-the-victims/hungary/
- www.romasintigenocide.eu/de/de/lehrer
- www.romane-thana.at/kapitel-8.php

4. témakör:

A „Délkeleti Fal” („Südostwall”)

Claudia Kuretsidis-Haider

Miután a Német Birodalom vezetői a háborús helyzetüket egyre kilátástalanabbnak ítélték, 1944 második felében elrendelték egy erősített védvonal, az úgynevezett Délkeleti Fal megépítését, mely Ausztria jelenlegi határai mentén Engerautól (Pozsonyligetfalu, ma Bratislava-Petržalka, a szlovák főváros része) Stájerország déli határáig húzódott. Az építési munkálatokba a helyi polgári lakosságot, a Hitlerjugend ifjúsági szervezet és a Volkssturm tagjait, valamint külföldi munkaerőt is bevonták, és munkaszolgálatra köteleztek magyar zsidókat is. Őket táborban „szállásolták el”. A zsidók rabszolgamunkára fogása a nemzetiszocialista rendszer „végső megoldás” (Endlösung) programjának szerves része volt, ami Magyarországon 1944. március 19-én a német megszállással kezdődött. A magyarországi zsidó lakosság módszeres megsemmisítését az Adolf Eichmann vezetésével működő különleges alakulat (Sonderkommando) szervezte. 1944. május közepétől július közepéig több mint 437.000 zsidót deportáltak elsősorban Auschwitzba, akik közül mintegy 300.000 főt meggyilkoltak. Azt a 76.000 főnyi magyar zsidót, akiket az Eichmann-kommandó nem deportált Auschwitzba, kényszermunkára szánták a Német Birodalom területén. Közülük kb. 50.000 főnek, akik túlnyomórészt férfiak voltak, a Délkeleti Fal építésében kellett közreműködniük. Csak Pozsonyligetfalu és Kőszeg között, tehát az al-dunai vonal mentén 1944 novembere és 1945. március vége között 20 tábor volt, ahol mintegy 35.000 magyar zsidó kényszermunkást tartottak. 1945. március végén, amikor a szovjet csapatok már közelítettek a jelenlegi osztrák határhoz, Heinrich Himmler, az SS birodalmi vezetője parancsot adott az érintett helytartóknak (Gaulieter), hogy a mauthauseni koncentrációs tábor felé vonultassák vissza a védvonalon dolgozó zsidókat. A Délkeleti Fal mentén található táborok kiürítése során a beteg és kimerült és ezért menetelésre már képtelen munkásokat az örök meggyilkolták. A többi foglyot úgynevezett halálmenetre küldték a mauthauseni koncentrációs táborba. A magyar zsidó kényszermunkásokon elkövetett tömeggyilkosság egyik helyszíne Rohonc (Rechnitz). Az 1945. március 24-ről 25-re virradó éjszakán mintegy 180 beteg és legyengült férfit gyilkoltak meg a rohongi Keresztpajtánál. A tettesek a gyilkosság előtt a náci párt bajtársi találkozásán vettek részt a Batthyány kastélyban.

Irodalomjegyzék:

Lappin-Eppel, Eleonore. Ungarisch-jüdische Zwangsarbeiter und Zwangsarbeiterinnen in Österreich 1944/45. Arbeitseinsatz-Todesmärsche-Folgen. [Magyar zsidó kényszermunkások Ausztriában 1944/45-ben – munkaszolgálat – halálmenetek – következmények] Verlag LIT, Wien-Münster 2010.

Kuretsidis-Haider, Claudia. „Das Volk sitzt zu Gericht“. Österreichische Justiz und NS-Verbrechen am Beispiel der Engerau-Prozesse 1945-1954. [„Ítélt a nép”. Az osztrák igazságszolgáltatás és náci bűncselekmények az 1945-1954 közötti pozsonyligetfalui perek példáján], Studienverlag, Wien-Innsbruck-Bozen 2003. Online:

www.nachkriegsjustiz.at/aktuelles/Kuretsidis_EngerauBuch_OpenAccess.php

1. számú oktatási segédanyag javaslat

a 4. témakörhöz:

„Délkeleti Fal” – a történelem és az irodalom metszéspontjában

Varga András

Bevezető

1944. december 4. és 1945. március 31. között Balf/Wolfs működött a soproni vidék egyik legnagyobb munkatábora azzal a céllal, hogy az ide hurcolt munkaszolgálatosok és foglyok felépítsék a „Südstwall” (Délkeleti Fal) erőrendszert. A balfi munkatábor nem hagyományos értelemben vett tábor volt. Az itt őrzött munkaszolgálatosokat a helyi lakosok házáinál, pajtákbán, fedetlen csűrökben helyezték el. Lakói többnyire Budapestről kerültek ide 10 napi gyalogmenet után. A tábor legismertebb foglya Szerb Antal, magyar író, irodalomtörténész volt: számos, nemzetközileg is elismert regény szerzője, aki épp aznap, 1945. január 27-én vesztette életét Balfon, amikor az auschwitzi tábor felszabadult. A településen 2008-ban egy szoboregyüttest avattak fel, amely a meggyilkolt munkaszolgálatosoknak, köztük Szerb Antalnak és Halász Gábor irodalomtörténésznek állít emléket. Itt olvashatók Szerb Antal sorai: „A szabadság nemcsak egy nemzet magánügye, hanem az egész emberiségé is.”

1. Téma

A tananyag központi témája az 1944/45 fordulóján a Magyarország nyugati határán a Délkeleti Falnál (Südstwall) végzett kényszermunka – az itt lévő kényszermunkások sorsa, különös hangsúllyal annak irodalmi vonatkozásaira.

2. Cél

A projekt célja, hogy a tanulók megismerjék a Délkeleti Fal (Südstwall) fogalmát, annak jelentőségét, valamint a munkaszolgálat tényét és a 20. századi magyar irodalom két meghatározó szereplőjének (Radnóti Miklós, Szerb Antal) közös sorsát.

3. Célcsoport: 14 éves kortól

4. Időigény: A tananyag teljes feldolgozására javasolt idő: 5 tanítási óra

5. Csoport nagysága

Alapvetően kiscsoportos munka - a tanulók kiscsoportos munkamódszert alkalmazva vesznek részt egy feladat kivitelezésében, majd osztályközösség előtt mutatják be az elkészített munkáikat. A kiscsoportos munkamódszer alkalmazásával lehetőség nyílik arra, hogy minden csoporttag hozzátegyen valamit az elkészített produktumhoz, a nagyobb közösség előtti bemutatás pedig a társértékelést teszi lehetővé.

6. Megvalósítás

1. óra:

A projekt kezdő eleme a diákok tájékoztatása a projekt témájáról az abban szereplő fogalmak, szereplők tisztázásával. A diákokat meg kell ismertetni a történelmi háttérrel, a „Délkeleti Fal”, a „munkaszolgálat”, a „gyalogmenet”, a „zsidóüldözés” fogalmaival, valamint Radnóti Miklós és Szerb Antal irodalomtörténeti jelentőségével. Ez egyértelműen tanári szerepet igényel, melyben segítséget jelentenek a border(hi)stories projekt által rendelkezésre álló anyagok.

2.-3.-4. óra:

A bevezető foglalkozást követően szükség van a csoportok kialakítására, figyelembe véve az osztály, a tanterem és a rendelkezésre álló technika jellemzőit. 4-5 fős csapatok létrehozása célszerű, ezekben szükség lehet a szerepek kiosztására is, például az alábbi formában:

- előadó (10 percben beszél a kapott témáról)
- szerkesztő (kialakítja az előadás során használt formátumot, ppt, prezi, vagy egyéb prezentációs eszköz)
- gyűjtő (k) (összegyűjti a témához kapcsolódó anyagokat)
- adminisztrátor (a forrásokat rendezi sorba, pontosítja azokat)

Ezt követően kerül sor a feladatok ismertetésére, amelyek közül a tanulók választhatnak, a tanár irányítottan ad feladatokat.

- **Facebook profil:** Készítsétek el Szerb Antal profilját a Facebookon! Töltsétek fel minél több személyes adatot! (iskolák, munkahelyek, ismerősök, fényképek, kedvenc időtöltés stb.) Felhasználható forrásokat találtok a border(hi)stories projekt leltárának anyagai között, Balf/Wolfs településnél (www.borderhistories.eu/items/browse?collection=27); az utolsó napok vonatkozásában ld. az Ivan Deutsch-csal (szül.: 1921. 11.13.) készített interjú alábbi részletét:

„A táborban (Balfon) közvetlen mellettem ázott Szerb Antal, aki egy nagyon híres magyar író, minden (magyar) iskolás gyerek (és felnőtt) ismeri az ő nevét. Teljesen el voltam képedve, hogy ez a nagy ember itt van mellettem, és tudok vele beszélni – mintha pl. Ernst Hemingway ázott volna ott...Elhatároztam, beszélni fogok vele...Nem emlékszem az arcára, hogyan nézett ki...nagyon rossz állapotban volt...Megkérdeztem tőle: „Ön Szerb Antal?” Mondta, „Igen, igen”, de nem akart velem sokat beszélgetni, nagyon rossz állapotban volt már. Mondtam neki, „Ne aggódjon, minden rendben lesz.” Ő erre azt mondta: „Látod azt a tömegsírt itt mellettünk? Mindannyian ott fogjuk végezni! Egy hét múlva én, két hét múlva te, de mind ott fogjuk végezni!” Más szóval, ez az ember már elveszítette minden reményét. És én rögtön tudtam, ez a vég. Ha valakinek ilyen attitűdje volt már, az mindig a véget, az abszolút véget jelentette. Két hét múlva meg is halt, a táborban. Ma saját emlékműve van itt, a helyszínen (ti. Balfon). A háború után visszamentem ide...kétszer is. Megkeresni a tömegsír helyét, ami már üres volt, mert az áldozatokat felvitték Budapestre a temetőbe. Szerb Antalnak egy gyönyörű emlékműve van a helyszínen, ahol egy tőle származó idézet olvasható.”

- **Térképrajzolás:** Készítsétek egy kartonlapra/digitálisan egy Magyarország térképet, amelyben az alábbi adatok szerepelnek:
  - Szerb Antal, Radnóti Miklós halálmenetének ismert állomásai;
  - a Délkeleti Fal építési munkálatai; kiemelten: Fertőrákos/Kroisbach és Balf/Wolfs;
  - A Magyarországon található Szerb Antalról és Radnóti Miklósról elnevezett iskolák, szobrok, emlékhelyek települései
- **Levélírás:** Válasszatok ki egy Szerb Antal által írt levelet, amelyet a munkaszolgálat idején írt és hasonló stílusban válaszoljatok rá! Egy tipikus példa ehhez az író 1944. december 16-i levele:

„Édeseim, végtelenül szomorú vagyok; nemcsak tervetek nem sikerült, még a csomagokat sem kaptuk meg. Általában ez a hely, ahol most vagyunk, Balf, átkozott egy hely, és minden tekintetben nagyon rosszul megy

nekünk. És most már nincs más reménységem, mint az, hogy a háborúnak nemsokára vége lesz; csak ez tartja meg bennem a lelket. Most már sötét is van, meg hangulatom sincs, hogy többet írjak. Bízatok benne ti is, hogy nemsokára találkozunk, és szeressétek szerencsétlen Tónitokat.”

- **Plakátkészítés:** Digitálisan/kartonlapon készíttetek olyan tiltakozó plakátot, amely a munkaszolgálat embertelenségére hívja fel a figyelmet! Ehhez jól felhasználható anyagok találhatóak: Balf/Wolfs: www.borderhistories.eu/#records/26, Hidegség/St. András: www.borderhistories.eu/#records/31, Kópháza: www.borderhistories.eu/#records/33, Körmen: www.borderhistories.eu/#records/17, Szombathely/Steinamanger: www.borderhistories.eu/#records/24 települések border(hi)stories projektben közzétett leltáraiban.

„Amikor már ott voltunk Balfon, és akik nem bírták, akkor szinte minden reggel arra ébredt az ember, hogy mellette van egy halott vagy két halott. Én sáncot ástam ott... Balf tulajdonképpen nem egy láger volt, nem barakkok voltak. Hanem elszállásoltak bennünket különböző parasztházak pajtájában (a faluban). Például abban a pajtában, ahol én voltam, lehettünk vagy 15-20-an. És onnan mentünk munkára mindennap. Reggel kaptunk egy kávénak nevezett, keserű barna lötytyöt, meg adtak egy darab kenyeret, és aztán kimentünk sáncot ásni. Én azért dolgoztam rendszeren, hogy ne fagyjak meg és ne betegedjek meg. És gondoltam, ha mozog az ember, sokkal jobb. Az SS tisztek, akik ott felügyeltek bennünket, meg a magyar nyilasok is... nézték, hogy ki hogy dolgozik, és ha látták, hogy rendszeren dolgozik, meg van ereje, azokat kiválasztották és beküldtek minket a konyhára, mert érkezett 2500 munkaszolgálatos és konyhát állítottak fel, és azok részére kellett főzni. Na, mi nem főztünk, hanem krumplit, zöldséget tisztítottunk. De mégis olyan szempontból jobb volt, mint kint sáncot ásni, hogy azért, amikor abból a nagy kondérból osztották a munkaszolgálatosoknak meg nekünk is az ételt, inkább a mélyéről adtak és nem csak üres levet kapott az ember. Meg mégis egy zöldségből valamit, vagy betett egy-két krumplit a hamuba és megsütötte...”

- **Versírás:** A diákok egy Radnóti versből (pl. Erőltetett menet) kapnak néhány szót, amelyek segítségével újra kell írniuk a költő által megírt versrészletet. A vers magyar és német nyelven is megtalálható a 8. pontban.

5. óra:

Tananyag feldolgozásának lezárása. Az elkészített feladatok bemutatása, társ/tanár értékelése az erre a célra tervezett értékelőlapok segítségével.

7. Hely(történet)i vonatkozások

Kiemelten Balf/Wolfs; emellett Fertőrákos/Kroisbach, valamint további munkaszolgálatos helyszínek a térségben a határ mindkét oldalán.

8. További források, mellékletek

Ld. a border(hi)stories projekt leltárának bibliográfiáit az egyes településekhez kapcsolódóan:

Balf/Wolfs: www.borderhistories.eu/items/browse?collection=27

Fertőrákos/Kroisbach: www.borderhistories.eu/items/show/677

Hidegség/St. András: www.borderhistories.eu/items/show/664

Vas megye vonatkozásában: „Források a szombathelyi gettó történetéhez, 1944”:

www.borderhistories.eu/items/show/488

Radnóti Miklós:

Eröltetett menet

Bolond, ki földre rogyván fölkél és újra lépked,
 s vándorló fájdalomként mozdít bokát és térdet,
 de mégis útnak indul, mint akit szárny emel,
 s hiába hívja árok, maradni úgyse mer,
 s ha kérdezed, miért nem? még visszaszól talán,
 hogy várja őt az asszony s egy bölcsebb, szép halál.
 Pedig bolond a jámbor, mert ott az otthonok
 fölött régóta már csak a perzselt szél forog,
 hanyattfeküdt a házfal, eltört a szilvafa,
 és félelemtől bolyhos a honni éjszaka.
 Ó, hogyha hinni tudnám: nemcsak szivemben hordom
 mindazt, mit érdemes még, s van visszatérni otthon;
 ha volna még! s mint egykor a régi hűs verandán
 a béke méhe zöngne, míg hűl a szilvalekvár,
 s nyárvégi csönd napozna az álmos kerteken,
 a lomb között gyümölcsök ringnának meztelen,
 és Fanni várna szőkén a rőt sövény előtt,
 s árnyékot írna lassan a lassú délelőtt, -
 de hisz lehet talán még! a hold ma oly kerek!
 Ne menj tovább, barátom, kiálts rám! s fölkelek!

Bor, 1944. szeptember 15

Gewaltmarsch

Verrückt ist, wer, gestürzt, sich erhebt und weiterschreitet,
 Knöchel und Knie knickt, trotzend dem Schmerz, der ihn durchschneidet,
 und weiterschreitet, so als würden ihn Flügel heben,
 umsonst ruft ihn der Graben er wagt nicht, nicht zu leben.
 Vielleicht sagt er dir, was ihm solch Weitemühen gebot:
 die Frau, die auf ihn wartet und einst ein weiserer Tod.
 Dabei ist er verrückt, der Gute: in seinem Heim
 gehn Brandwind, Staub und Asche sonst niemand aus und ein.
 Die Rückwand fiel zerstückelt, geknickt der Pflaumenbaum,
 voll Angst die stillen Nächte verloren ihren Flaum.
 Könnt ich doch glauben Nicht nur im Herz blieb unversehrt
 das Heim, die Heimat, alles was uns im Leben wert,
 und man zurückkehrn könnte und sitzen hinterm Haus;
 friedlich die Bienen summen das Pflaumenmus kühlt aus,
 Altweibersommer sonnt sich ein Ast im Garten knackt,
 in den Laubkronen wiegen sich Früchte prall und nackt
 und Fanni steht und wartet blond vorm Rotdornenhag,
 und langsam Schatten schreibt der langsame Vormittag. -
 Vielleicht kann's doch so werden der Mond strahlt brüderlich.
 Freund, bleib doch stehen, ruf mich an: ich erhebe mich!

Bor, 15. September 1944

Fordítás: Franz Fühmann

2. számú oktatási segédanyag javaslat a 4. témakörhöz:

„Jedem das Seine/Mindenki kapja azt, amit megérdemel” – az 1945-ös halálmenetek – jellem kérdése?

Katharina Klär
Claudia Kuretsidis-Haider

1. Téma

Silke Hassler und Peter Turrini „Jedem das Seine/Mindenki kapja azt, amit megérdemel” c. tragikomédiája kezdetben humoros és abszurd, a vége azonban drámai és kijózanító módon ábrázolja a második világháború végén lezajlott halálmeneteket és a hozzájuk kapcsolódó szörnyű tetteket.

20 zsidó munkaszolgálatos foglyot rendkívül megterhelő gyalogmenetben hajtanak a mauthauseni koncentrációs tábor felé. Amikor erejük elfogy, bezárják őket egy pajtába, és a foglyok nem tudják, mikor mennek majd tovább, illetve egyáltalán tovább indulnak-e valaha. Ebben a reménytelen helyzetben az egyik fogoly elhatározza, hogy sorstársaival együtt megtanulja a „Wiener Blut/Bécsi vér” című dalt.

2. Cél

A diákok

- próbálják meg egy tragikomédia alapján a történelmi eseményeket rekonstruálni, és
- eldönteni, hogy alkalmas-e arra egy tragikomédia, hogy a második világháború alatt lezajlott halálmenetek során történt eseményeket ábrázolja, valamint
- hasonlítsák össze, ill. állítsák szembe ezt más ábrázolási módokkal (film, történelmi tanulmány).

3. Célcsoport: 7. vagy 8. évfolyam

4. Időigény: Összesen 3 tanóra.

Ha a választható feladatokat is végre szeretnék hajtani (4. pont: értelmező szöveg (interpretáció) megírása, 5. pont: filmrészletek összehasonlítása az irodalmi szöveggel), még egy további tanórára is szükség van. Előkészítés (szükséges anyagok, stb.)

5. Előkészítés kellékek, stb.

A színpadi darab részleteit ki kell nyomtatni, vagy könyv formájában rendelkezésre bocsájtani (112 oldal); esetleg a filmet lejátszani.

6. Megvalósítás

6.1. Bevezető kérdések a színdarab férfi és női szerzőjére, valamint a történelmi kontextusra vonatkozólag

A diákok megkapják a szövegrészletet, amit önállóan elolvasnak. Ezután gondolkodjanak el az alábbi bevezető kérdéseken, majd ezt követően az osztályban közösen vitassák meg őket:

- Ki a darab férfi, ill. női szerzője? Mikor íródott a darab? Volt valamilyen konkrét oka a darab megszületésének?
- Vizsgálja meg a mű történelmi háttérét! Mutassa be a darabhoz kapcsolódó történelmi eseményeket! Mely történelmi eseményekről van szó, és ezekre mikor és hol került sor!
- Mi lehetett a szerzők szándéka a darab megírásával?

6.2 A bevezető kérdéseket az osztály közösen tárgyalja meg, a pedagógus pedig további háttérinformációkat nyújt a szerzőkről, a szöveg keletkezéséről és a történelmi háttérrel.

Linkek a „kiegészítő anyagokhoz”:

www.borderhistories.eu/unterrichtsvorschlaege/zusatzmaterial

6.3. A szöveg feldolgozása

A szövegrészek önálló olvasása során a diákok oldják meg a következő feladatokat!

- Értékeljétek, hogy ábrázolhatóak-e színdarab formájában (vagy ahogy ebben az esetben is történt: tragikomédia formájában) a náci uralom végén a magyar munkaszolgálatosok ellen elkövetett szörnyű bűncselekmények?
- Taglaljátok, van-e értelme ezt a témát egy tragikomédián keresztül ábrázolni? Milyen érvek szólnak mellette, ill. ellene?
- Vázzátok fel, hogyan lehetne más módon megemlékezni a halálmenetekről (pl.: kiállítás, film, tudományos értekezés)!
- Gyűjtsetek példákat arra, meddig terjedt a náci uralom támogatóinak mozgásteret, melyet a Hassler/Turrini szerzőpáros is ábrázol a darabjában! Hol van a határvonal a bűnözői magatartás és a foglyoknak való segítségnyújtás között? Hol mutatkozik meg az átmenet a két attitűd között?
- A II. világháborúban, ill. annak végén történt események tárgyalása mellett a színdarab olyan témákkal is foglalkozik, mint a társadalmi igazságosság, más emberek elfogadása és tisztelete, a rasszizmus és a hatalomgyakorlás. A zsidókkal történő bánásmódot az akkori hatalmi helyzet alapján ábrázolja. Elemezzétek, milyen következtetéseket vonhatunk le mindebből a mai társadalmi problémákra vonatkoztatva!

6.4. Választható: Házi feladat: szövegértelmezés/szövegelemzés

Előfeltétel: A feladat elvégzéséhez hasznos és szükséges a teljes darab elolvasása. Ez a három tanóra alatt teljesíthető. A diákok házi feladatként írnak egy értelmezést/elemezést, melyben (www.studysmarter.de/schule/deutsch/interpretation-literarischer-texte/) feldolgozzák a 6.3. pontban szereplő feladatokat.

6.5. Választható: összehasonlítás filmrészletekkel

Szembeállíthatók a film egyes részletei az irodalmi szöveggel, közben a következő kérdések vitathatók meg:

- Derítsétek fel a színdarab és annak megfilmesítése közti különbségeket, hasonlítsátok össze az események ábrázolásának kétféle megközelítési módját!
- Értékeljétek, melyik ábrázolásmód érdekesebb a fiatalok számára!
- Nevezetek meg egyéb lehetőségeket a háború végén történt rettenetes események közvetítésére, és vázzátok 2-3 mondatban az egyes ábrázolási módok előnyeit, ill. hátrányait (pl. film, színdarab, kiállítás, tudományos értekezés, előadás)!

7. Helyi vonatkozások

Rechnitz/Rohonc, Petržalka/Engerau/Pozsonyligetfalu, Donnerskirchen/Fertőfehéregyháza, St. Margarethen/Szentmargitbánya, Fertőrakos/Kroisbach, Balf/Wolfs, Kópháza/Kolnjof/Kobenhof, Hidegseg, Köszeg/Güns, Deutsch Schützen/Németlövő, Krottendorf, Wien/Bécs

8. Letölthető anyagok

Szövegrészletek a „Jedem das Seine“: www.borderhistories.eu/unterrichtsvorschlaege/zusatzmaterial

9. Irodalom és digitális médiák

Film:

- filmladen.hoanzl.at/vielleicht-in-einem-anderen-leben.html
- www.schulfilme-online.de/de/Vielleicht-in-einem-anderen-Leben/p/73932

Információk a Délkeleti Fal építése és a Keresztpajta emlékhely témákkal kapcsolatban:

- www.refugius.at/index.php/de/
- www.kreuzstadl.net/
- www.borderhistories.eu/neatline/show/grenzorte#records/42
- www.haymonverlag.at/produkt/7875/jedem-das-seine/

5. témakör: Kényszermunka

Claudia Kuretsidis-Haider

A nemzetiszocialista rendszer a világtörténelem egyik legnagyobb kényszermunkarendszerét hozta létre. Több mint 13 millió koncentrációs táborokba zárt külföldit, hadifoglyot és „civil” munkást hurcoltak el a Német Birodalomba, ahol munkára kényszerítették őket, akár csak a német zsidókat, romákat és szintiket, valamint a német politikai foglyokat. Ők biztosították a mezőgazdasági és hadiipari termelést. A német ipar profitált a munkások brutális kizsákmányolásából, de ugyanígy előnyös volt a közszolgáltatóknak (pl. vasút, posta, kórházak, temető, valamint a legtöbb városi közüzem számára), a kézműves és mezőgazdasági vállalkozásoknak, de még a magánháztartásoknak is. A nemzetiszocialisták rendkívüli törvényekkel szabályozták a Német Birodalom lakosságával történő érintkezésüket, illetve a tőlük való elszigetelést. A legtöbb kényszermunkás táborban élt: mintegy 30.000 tábor létezett Németországban. A lágerekben uralkodó körülmények eltérőek voltak a munkaszolgálat jellegétől, valamint a munkások származásától függően. Minél alacsonyabb rendűnek tekintette a nemzetiszocialista fajelmélet az „idegen munkásokat”, annál rosszabbak voltak az életkörülményeik. Az észak- vagy nyugat-európai munkásokkal lényegesen jobban bántak: az elhelyezésük, munkájuk, étel-miszer-fejadagjuk és bérük sokkal kedvezőbb volt, mint a kelet-európaiaknak. A kelet-európai kényszermunkások többsége folyamatosan szenvedett az alultápláltságtól és a kegyetlenkedésektől, sokan beleroppantak a munkakörülményekbe. További 20 millió embert kényszerítettek munkára a meghódított Európában: gettóban, átnevelő munkatáborokban és más táborokban.

Ausztria jelenlegi területén 1938-ban közel egymillióan végeztek kényszermunkát a nagy- és kisiparban, a mező- és erdőgazdaságban. Ezek a nők és férfiak úgynevezett „idegen népek civil munkásai” voltak, valamint hadifoglyok, a koncentrációs táborok foglyai (a mauthauseni koncentrációs tábor Ausztria-szerte 40 altáborral rendelkezett, Nyugat-Ausztriában pedig a dachau koncentrációs tábornak is volt további 13 kihelyezett egysége), 1944/45-ben pedig magyar zsidó kényszermunkásokat is dolgoztattak.

További online irodalom:

- Filmes háttéranyag a kényszermunkáról és a kárpótlásról, kiegészítő anyagokkal a „Lernen mit Interviews: Zwangsarbeit 1939-1945” – Tanulás interjúk segítségével: Kényszermunka 1939-1945 között; online alkalmazásban (kötelező regisztrációval) lernen-mit-interviews.de/users/sign_in
- „Zwangsarbeit 1939-1945” – Kényszermunka 1939-1945 között című interjúarchívum emléket állít annak a több mint húszmillió embernek, akiket a nemzetiszocialista Németország munkára kényszerített. Az interjútarban közel 600 hang- és videofelvételt található, melyeket 26 országból származó, hajdani kényszermunkásokkal készítettek. Az interjúkhoz leiratok, fordítások, fényképek és rövid életrajzok is kapcsolódnak. Az online anyag regisztráció után érhető el, a német mellett angol és orosz nyelven is.
- www.zwangsarbeit-archiv.de/index.html
- Online előadássorozat: Kényszermunka Ausztriában a nemzetiszocialista uralom idején: www.erinnern.at/bildungsangebote/seminare/online-seminare/online-vortragsreihe-nationalsozialistische-zwangsarbeit-in-oesterreich
- Kényszermunka Ausztriában: www.erinnern.at/themen/e_bibliothek/zwangsarbeit/zwangsarbeit-in-osterreich-1938-1945-bericht-uber-die-arbeit-des-fonds-fur-versohnung-frieden-und-zusammenarbeit
www.geschichtewiki.wien.gv.at/Zwangsarbeit

Oktatási segédanyag javaslat az 5. témakörhöz: „Tavaszi aratás” – Kortanúk beszámolóí és forráskritika

Michael Achenbach
Katharina Klär
Alice Scridon

1. Téma

Friedl Berka-Unger „Ernte im Frühling/Tavaszi aratás” című könyve egy 17 éves fiatal lány és családja élethelyzetét ábrázolja a náci önkényuralom idején a háború utolsó hónapjaiban. Központi témája a magyar munkaszolgálatosok helyzete, akiket a második világháború vége felé arra kényszerítettek, hogy az előrenyomuló Vörös Hadsereg ellen építsenek egy megerősített védelmi vonalat, az úgynevezett Délkeleti Falat.

2. Cél

A cél az irodalmi szöveg kritikus feldolgozása. A diákok feladata az, hogy a szöveg alapján értelmezzék egy kortanú nézőpontját. Feladat az is, hogy a történeteket más perspektívából is szemléljék, és észrevegyék, hogy egy-egy eseményt különböző módon lehet ábrázolni, illetve más-más nézőpontból eltérően értelmezni. Az oktatási javaslat ahhoz szeretne hozzájárulni, hogy a diákok megértsék, hogy a múlt emlékeit forráskritikával kell kezelni.

3. Célcsoport: 16 éves kortól

4. Időigény: 2-3 tanóra, a megvalósítás formájához igazítva

5. Előkészítés

Szövegkivonatok a könyvből kinyomtatott formában.

6. Megvalósítás

6.1. Az irodalmi szövegrészlet feldolgozása

A diákok megkapják a szövegrészleteket. Önállóan elolvassák a szövegeket, és írásban elvégzik a következő feladatokat:

- Helyezzétek el az elbeszélést történelmi kontextusban! Mikor és hol játszódik a történet? Milyen történelmi események kerülnek szóba?
- Hogyan ábrázolják a munkaszolgálatosok helyzetét?
- Nevezzétek meg, miért segít Ulla és az anyukája a magyar munkaszolgálatosoknak!
- Milyenek írják le azokat az őröket, akik azért felelnek, hogy a kényszermunkások ne szökhessenek meg?
- Ítéljétek meg, realiztikus-e a magyar munkaszolgálatosok helyzetének és a munkatábornak az ábrázolása!

A pedagógus utasítása: Figyelmesen olvassátok el a szöveget! Hihetőek a benne szereplő adatok? Mi lehetett Berka-Unger szándéka a könyv megírásával? (ld. 2. pont)

6.2.A diákok megbeszélik, milyen eredményre jutottak.

A pedagógus háttérinformációkat nyújt a szöveg keletkezéséről, és utal a helyzetábrázolás hibáira, a (túlzott) tapintatosságra és a szándékos kihagyásokra, valamint téves információkra, és felhívja a figyelmet az egyes fontos reflektálási pontokra:

- A könyv fűlszövegében az szerepel, hogy St. Margarethenben, egy észak-burgenlandi faluban 1941-ben zsidó munkaszolgálatosokat helyeztek el. Ez az információ azonban helytelen. A magyar zsidó munkaszolgálatosok az 1944/45-ös év fordulóján kerültek ide. A kiadó valószínűleg a „keleti munkaszolgálatosok” érkezésével keverte össze a dolgot, akiket az oroszországi hadművelet kezdetekor 1941-ben vetettek be.
- A kutatások jelen állása alapján valószínűtlennek tűnik, hogy ténylegesen történtek volna plusz élelmi-szerosztások a magyar zsidók számára (mint ahogy azt például a 60. oldalon ecsetelik).
- „Karácsonyfák“-nak (ld. 208. old.) a köznyelvben azokat a céljelölőket nevezték, amelyekkel az angol és USA légierő a nagy kiterjedésű célok (városok) éjjeli bombázása során a bombák ledobási körzetét határolta be. Az ejtőernyővel lassan leereszkedő fénylő testek optikailag a karácsonyfák díszkivilágítására emlékeztettek, de ezeket nem az orosz bombázók dobták le. Itt összekeverednek az orosz bombázók által röviddel a háború vége előtt Burgenlandban végrehajtott bombatámadáskor megélt tapasztalatok és a háború utáni időkből származó, az angolok és amerikaiak stratégiai bombatámadásairól szerzett tudás. Előfordulhat, hogy a kortanúk emlékezetében összekeverednek a személyes élmények a később olvasott vagy másoktól hallott élményekkel. Minél távolabbra nyúlik vissza az esemény, és minél gyakrabban foglalkozik vele az ember, annál több, kívülről származó elbeszélés kerülhet be a saját emlékezetünkbe. Ez persze nem azt jelenti, hogy a kortanúk hazudnak. Sokkal inkább arról van szó, hogy az idők során megváltozott elbeszélésmód annyira beléjük ivódott, hogy saját emlékezetük termékének gondolják. Az emlékezet nem sziklaszilárd, külső tényezők megváltoztathatják az emlékeket.
- A „Volkssturm” (Népfelkelés) nevű szervezetet 1944 őszén a „Gauverwaltung”-ok (közigazgatási egység igazgatása) hozták létre. A visszavonuló Wehrmacht-csapatoknak semmi közük nem volt hozzájuk (ld. 208. old.).
- A könyv egy epizódja a Wehrmachtot általánosságban felmenti a háborús bűnök alól (ld. 61 – 64. old.). Az itt szereplő kijelentés alapján a Wehrmacht „tisztá háborút” folytatott, a háborús bűnöket csak egy kicsi, szadista kisebbség követte el. Legkésőbb az 1990-es évek közepén kezdődött „Wehrmachtsausstellung” (Wehrmacht kiállítás) óta ismert, hogy a Wehrmacht egységei is minden frontszakaszon háborús bűnöket követtek el. Amikor Berka-Unger Friderika az elbeszélést írta, a lakosság nagy része még nem fogadta el ezt. Ennek oka az volt, hogy apáik, testvéreik megjárták a háborút, és sokan közülük ott is maradtak a harcmezőkön. Ha az utókor elismerte volna, hogy a Wehrmacht tömeggyilkosságok részese volt, saját rokonaikat és ismerőseiket is társtettessé nyilvánította volna. Csak a háborútól való egyre nagyobb időbeli távolodás teszi lehetővé a kutatási eredmények elfogadását.
- Az 55-58. oldalon a szöveg azt a benyomást kelti, mintha a teljes helyi lakosság többé vagy kevésbé látható módon pluszban élelmet juttatott volna a magyar zsidó erődfalépítőknél. A Délkeleti Fal mentén mindenütt létezett ez a fajta segítségnyújtás. Ténylegesen azonban mindig csak egy csekély kisebbség volt az, amely ily módon próbált a magyar munkaszolgálatosokon segíteni. A szövegben az őrköt is együttérzőnek ábrázolják, de ez nem feltétlenül felel meg a valóságnak. Nagymértékben függött a lágerek mindenkori vezetésétől az ilyen segítő akciók megvalósulása. Amennyiben a láger vezetősége kizárólag meggyőződéses nácikból állt, akkor a segítségnyújtás gyakorlatilag lehetetlen, a láger halálzási rátája pedig ennek megfelelően igen magas volt. Amennyiben a vezetés mérsékelt beállítottságú volt, több segítségnyújtásra nyílt mód.

Feladat:

- Vonjatok le az újonnan megszerzett ismereteitekből és információkból következtetéseket, és törekedjétek arra, hogy a kortanúk történelmi eseményekkel kapcsolatos elbeszéléseit a „helyén” kezeljétek!
- Beszéljétek meg a padszomszédokkal, mi az oka annak, hogy az emberek az eseményeket nem megfelelő időben helyezik el, illetve máshogy érzékelik!

6.3. Egy további perspektíva – Kortanúk beszámolóí (Rövid videó)

Következő lépésként a diákok megnézik két burgenlandi kortanú beszámolóját (rövid videók), amelyek egész más perspektívából mutatják be a náci időszakot és a munkaszolgálatosok helyzetét.

- www.weitererzaehlen.at/interviews/lajos-lengyel

- Lengyel Lajos Mátyás 1922-ben született a magyarországi Kővágóörsön zsidó családban. Amikor öt éves volt, családja Zalaegerszegre költözött. 1941-ben érettségizett, de mivel a zsidókra ekkor felvételi korlátozások vonatkoztak, nem mehetett egyetemre, hanem szakmunkásképzést követően szabóként dolgozott. 1943-tól munkaszolgálatos Magyarországon; 1945 februárjától munkaszolgálatos a burgenlandi Schachendorfban, a Délkeleti Fal építésénél. 1945 márciusában halálmenetben Grazba, majd Mauthausenbe küldték; a guns kircheni külső lágerből szabadult, majd a háború után a Zalaegerszegi Gazdasági Kamara titkára lett, és sokat tett az ottani zsidó gyülekezet fennmaradásáért és újjáélesztéséért.

- www.mauthausen-memorial.org/de/Wissen/ZeitzeugInnen/Gabor-Ban-Ungarn

Weiss Gábor Kiskunhalason született, majd a Budapest melletti Vecsés településen nőtt fel zsidó családban. 1944 novemberében került munkaszolgálatra az osztrák-magyar határra a Délkeleti Fal építésére. 1945-ben halálmenetben masírozott Mauthausenbe, ahonnan a guns kircheni altáborba került.

A diákok önállóan megválaszolják, majd megvitatják a következő kérdéseket:

- Helyeztétök történelmi kontextusba a kortanú beszámolóját! Milyen eseményekről van szó?
- Hasonlítsátok össze a magyar túlélővel készült interjút az Ernte im Frühling/Tavaszi aratás című regénnyel! Hogyan ábrázolják ott a munkaszolgálatosok helyzetét? Miben különböznek a nézőpontok?
- Miért fontos a kritikus szemlélet a kortanúk beszámolóival kapcsolatban?

6.4. Csoportmunka: Forráskritika

Miután a diákok különböző perspektívákból foglalkoztak a náci korszak idején történt eseményekkel és a magyar munkaszolgálatosok helyzetével, a történelmi szövegforrások kritikai elemzését mint a történelemoktatás fontos módszerét állítjuk a középpontba.

Csoportmunka:

- A diákok kis csoportokban (2-4 diák) moderációs kártyákon összegyűjtik azokat a pontokat, amelyek alapján a történelmi szövegeket kritikusan megvizsgálhatják és elemezhetik.
- Minden csoport előadja a saját eredményeit. A kártyákat egy-egy falitáblán gyűjtjük és csoportosítjuk.
- A pedagógus kiegészítéseket tesz. A diákok rendelkezésére lehet bocsátani egy munkalapot is, amelyen további információk szerepelnek a forráskritika témakörében. Ajánlható még a médiakritika mint téma, ill. a forráskritika jelenre vonatkoztatása.

7. Helyi vonatkozások

St. Margarethen/Szentmargitbánya. A digitális archívumban eredeti forrásokat és információkat találhatunk a St. Margarethen-i eseményekről és a Délkeleti Fal építéséről.

8. Letölthető anyagok (QR-kód az eredeti források letöltéséhez)

Szövegkivonatok az „Ernte im Frühling/Tavaszi aratás“ című könyvből
www.borderhistories.eu/unterrichtsvorschlaege/zusatzmaterial

9. Irodalom és digitális médiák:

- A könyv beszerezhető az „edition lex liszt“ kiadótól:
www.lexliszt12.at/index.php/buecher/literatur/ernte-im-fruehling-detail
- „Methode I Textquellen untersuchen/Módszer I szövegforrások vizsgálata“ c. munkalap. Forrás: Lernplattform für offenen Geschichtsunterricht – a nyílt történelemoktatás platformja, online:
www.segu-geschichte.b-cdn.net/wp-content/uploads/2021/01/Methode-Textquellen-untersuchen-segu.pdf
- Média kísérfűzet a „Kortanúk a filmekben“ című filmhez:
www.pubshop.bmbwf.gv.at/index.php?rex_media_type=pubshop_download&rex_media_file=503_thmbhzz_2012_23373.pdf
- Személyes vallomások: www.weitererzaehlen.at/
- www.erinnern.at/lernmaterialien/lernmaterialien/lernwebsite-ueber_leben-2013-zeitzeuginnen-erzaehlen-in-video-interviews-ihre-geschichten
 Hét osztrák kortanú, akik még iskolákba látogatnak, az „über-leben“ tanulói weboldalon beszélnek a náci időkben megélt tapasztalataikról. A platformot az ’_erinnern.at_’ szervezet fejlesztette ki osztrák iskolák számára. A kortanúk videóinterjúkban mesélnek arról, hogyan tudták az embertelen körülmények ellenére is túlélni a náci korszakot: koncentrációs táborokban, rejtékhelyen, Bécsben, az „Am Spiegelgrund“ náci gyermekeutanázia-intézetben, más országba menekülve. Mesélnek olyan emberekről, akik kiközösítették és üldözték őket, de olyanokról is, akik segítettek nekik. Mesélnek az élményeiről és arról, mennyire meghatározták ezek a tapasztalatok a későbbi életüket. Az interjúkhoz olyan oktatási modulokat dolgoztunk ki, amelyek alkalmasak a kortanúk látogatásának előkészítésére, vagy utólagos feldolgozására, de önállóan is felhasználhatók.
- www.forschungsgesellschaft.at/interviews/index.html
 A Burgenländische Forschungsgesellschaft (BFG) (Burgenlandi Kutatótársaság) 2001 óta készít interjúkat a Burgenlandból elűzött zsidó nőkkal és férfakkal. Az itt bemutatott rövid videóportrék az eredeti interjú vágott változatai. Iskolai oktatási anyagként való felhasználásra ingyenesen megrendelhetők a BFG-nél. Az élettörténetek nagy része a következő kiadványban szerepel: „Vertrieben. Erinnerungen burgenländischer Juden und Jüdinnen.“ [Elűzve. Burgenlandi zsidó nők és férfiak emlékei.] Kiadta: Lang, Alfred. Tobler, Barbara., Tschögl, Gert. Mandelbaumverlag 2004.
- www.mauthausen-memorial.org/de/Wissen/Zeitzeuginnen
- www.iwitness.usc.edu/home:
 Fenyves Éva (szül.:1918.10.03)
 Deutsch Ivan (szül.:1921.11.13.)

6. témakör: A németek elűzése Nyugat- Magyarországról (1946)

Gerhard Baumartner
Ács Zoltán

A II. világháborút lezáró potsdami konferencia 1945 nyarán jóváhagyta a magyarországi németek kitelepítését. A német fasizmus bűnei és a háború miatt kollektív felelőssé tették az egész magyarországi német kisebbséget. A magyar kormány erről szóló rendelete szerint kitelepítendő az a személy, aki az 1941. évi népszámláláskor német nemzetiségűnek (303.000 fő), vagy német anyanyelvűnek (477.000 fő) vallotta magát, magyarosított nevét visszaváltoztatta németre, vagy aki a Volksbundnak vagy az SS-nek volt a tagja. Nyugat-Magyarország, azon belül is Győr-Moson, Sopron és Vas vármegye településeit az elsők között érintette a német kisebbség kitelepítése. Vas vármegyében 6.458 személy került fel a listára, de végül 3.680 embert felmentettek közülük. A közel háromezer kitelepített többsége Alsó- és Felsőrönökről, Kőszegről, Kőszegfalváról, Alsószőlőkről és Pornóapátiból került ki. Jóval nagyobb veszteség érte a Győr-Moson, Sopron vármegyeieket. Csak Sopron vármegyéből 14 ezer embert űztek el. Ágfalváról két vonatszerelvényel 1.400 németet hurcoltak el. Harkán szinte a teljes lakosságot kicserélték. Mosonszalnokon mindössze nyolc német család maradt, 478 családot négy szerelvényel Németország amerikai zónájába szállítottak. Majdnem teljes lakosságcsere történt a mai Jánossomorján, ahonnan közel 5.000 főt telepítettek ki. A kitelepített németek helyére az esetek többségében a csehszlovák-magyar „lakosságcsere” révén felvidéki magyar családokat költöztettek be.

Oktatási segédanyag javaslat a 6. témakörhöz: A németek kitelepítése Nyugat-Magyarországon

Varga András

1. Téma

A magyarországi német nemzetiség elűzése a második világháborút követően.

2. Cél

A projekt célja, hogy a tanulók megismerjék a hazánkban élő német nemzetiség történelmének második világháborút követő nehéz korszakát. Sajtátsanak el egy általános történelmi ismeretanyagot a korszakkal kapcsolatban, majd dolgozzák fel a kitelepítésekkel kapcsolatos eseményeket.

3. Célcsoport: 14 éves kortól

4. Időigény: A tananyag teljes feldolgozására javasolt idő: 5 tanítási óra

5. Csoport nagysága

Többféle munkamódszer is javasolt a feladatokhoz. A feladatokat egyénileg, kis csoportokban vagy az osztályközösségben is meg lehet oldani. Az elkészített produktumok osztályközösség előtt történő bemutatása lehetővé teszi a társértékelést.

6. Megvalósítás

1. óra:

A projekt kezdő elemeként megtörténik a diákok tájékoztatása a projekt témájáról, az abban szereplő fogalmak, szereplők bemutatásával. Meg kell ismertetni a diákokkal a történelmi hátteret, továbbá a „második világháború”, a „kollektív bűnösség”, a „kitelepítés”, a „lakosságcsere-egyezmény” fogalmait; valamint fel kell vázolni a magyarországi németiség rövid történetét. Ez egyértelműen tanári szerepet igényel - előadás formájában, vagy támaszkodva az előző évek tananyagára -, melyben segítséget jelentenek a border(hi)stories projekt által rendelkezésre bocsátott anyagok.

2. óra:

A bevezető foglalkozást követően sor kerül a feladatlehetőségek ismertetésére, és az aktuális viszonyokhoz alkalmazkodva kell kiválasztani az alkalmazandó munkaformákat. Az otthonról készülők számára egyértelműen ismertetni kell a feladatok egyes paramétereit (forma, terjedelem, időpontok, megoldás mélysége). A csoportok kialakításának módszere teljesen szabad, amely nagyban függ az osztálytól, a tanteremtől és a technikai felszereltségtől is. Javasolt 4-5 fős csapatok létrehozása, amelyekben szükség lehet a szerepek kiosztására is, például az alábbi formában:

- előadó (10 percben beszél a kapott témáról)
- szerkesztő (kialakítja az előadás során használt formátumot, ppt, prezi, vagy egyéb prezentációs eszköz)
- gyűjtő (k) (összegyűjti a témához kapcsolódó anyagokat)
- adminisztrátor (a forrásokat rendezi sorba, pontosítja azokat)

Ezt követően kerül sor a feladatok ismertetésére, amelyek közül a tanulók választhatnak/a tanár irányítottan ad feladatokat. A feladatok alkalmazkodnak az állandóan változó tantermi környezethez, egyrészt próbálnak elmélyült, tudományosabb igényű munkához szükséges attitűdöt kialakítani, másrészt játékosabb, mozgékonyabb foglalkozásformákat is lehetővé tesznek..

- **Plakátkészítés:**

Digitálisan, vagy kartonlapra készíthetnek olyan plakátokat, amelyek tiltakoznak a kitelepítések ellen! A plakátok hívják fel a figyelmet arra, hogy a kitelepítettek milyen üldöztetéseken, szenvedéseken mentek keresztül. (online plakátkészítő oldalak: pl.: www.canva.com; create.vista.com/hu/)

Felhasználható irodalom:

- Harka/Harkau (www.borderhistories.eu/items/browse?collection=30) – kiemelten a következő objektumok: „I. világháborús emlékmű Harkán”; „Danielisz Róbert lelkes utolsó bejegyzése a halotti anyakönyvbé”; „A harkai kitelepített németek eredeti vagonjegyzéke”, stb.
- Ágfalva/Agendorf (www.borderhistories.eu/items/browse?collection=26) – kiemelten a következő objektumok: „A németek kitelepítésére emlékező emlékmű Ágfalván”; „A helyi németek kitelepítéséről fennmaradt felvétel”; „Flüchtlingsausweis”; „Sopronban is megkezdődött a svábok kitelepítése”, „A hűséges Sopron és környéke ma is fegyveres svábok hazája” és „Ágfalván megkezdték a svábok kitelepítését” c. újságcikkek.
- Jánossomorja/St. Johann auf dem Heideboden www.borderhistories.eu/items/browse?collection=33) – kiemelten a következő objektumok: „Szimbolikus vagonajtó a ki- és betelepítési emlékszoba külső falán”; „Hivatalos hirdetmény a németek kitelepítéséről”.
- Rönök/Radling (www.borderhistories.eu/items/browse?collection=23) – kiemelten a „Német kitelepítés emléktáblája” c. kép.
- Vaskeresztes/Großdorf (www.borderhistories.eu/items/browse?collection=50) – kiemelten „Garger Lajos vaskeresztesi lakos visszaemlékezése”, „A vaskeresztesi hazafias svábok” c. újságcikk.

- **Térképrajzolás:**

Készíthetnek egy kartonra/digitálisan egy Magyarországi térképet, jelöljék be rajta a magyarországi német nemzetiség elhelyezkedését! Lehetőség szerint több, egymást követő időszakot ábrázoljanak a térképek, így lehetőség nyílik arra, hogy a diákok megfigyelhessék a német nemzetiség területi elhelyezkedésének időbeli változásait.

- **Különböző online felületeken játékok szerkesztése, készítése:**

Erre kiváló lehetőséget biztosítanak a wordwall (www.wordwall.net/) vagy a learningapps (www.learningapps.org) oldalak. (példák: A magyarországi nemzetiségek a XVIII. században; A nyugat-magyarországi németek kitelepítése)

- **Könyvszerkesztés**

Csapatmunka, ahol az ötlettől a megvalósításig több munkafolyamatot kell összefogni. A könyvszerkesztésre javasolt program segítségével könnyedén lehet kreatív, informatív kiadványokat szerkeszteni. Javaslat: A border(hi)stories projekt archívumában szereplő alábbi települési anyagok feldolgozása: Harka/Wolfs, Ágfalva/Agendorf, Jánossomorja/St. Johann auf dem Heideboden, Rönök/Radling, Kőszegfalva/Schwabendorf, Kőszeg/Güns.

3–4. óra:

A feladatok megoldása, kidolgozása

5. óra:

Értékelés Tananyag feldolgozásának lezárása. Az elkészített feladatok bemutatása, társ/tanár értékelése az erre a célra tervezett értékelőlapok segítségével.

7. Hely(történet)i vonatkozás

Nyugat-Magyarország egykor, ill. jelenleg is németek lakta városai, falvai, kiemelten a border(hi)stories projekt leltárának dokumentumai, így Harka/Harkau, Ágfalva/Agendorf, Jánossomorja/St. Johann auf dem Heideboden, Kőszegfalva/Schwabendorf, Vaskeresztes/Großdorf, Rönök/Radling települések anyagai.

www.borderhistories.eu/heatmap/show/grenzorte

8. További források, mellékletek

Ld. a border(hi)stories projekt leltárának bibliográfiáit az egyes településekhez kapcsolódóan:

Harka/Harkau: www.borderhistories.eu/items/show/379

Ágfalva/Agendorf: www.borderhistories.eu/items/show/332

Jánossomorja/St. Johann: www.borderhistories.eu/items/show/319

Vas megyei települések vonatkozásában: „A Vas megyei németiség helyzete és mozgalmi 1920-1945 között”:

www.borderhistories.eu/items/show/518

7. témakör:

Az 1956-os magyar forradalom

Michael Achenbach

Sztálin 1953 márciusában bekövetkezett váratlan halálával feléledt a remény, hogy enyhülés jöhet létre a két hatalmi blokk között. A nagyobb önállóság reménye zavargásokhoz vezetett Csehszlovákiában és az NDK-ban is. Míg a csehszlovák tüntetéseket sikerült békésen rendezni, az NDK-ban 1953. június 17-én lezajlott felkelést az orosz tankok vérbe fojtották. Magyarországon a moszkvai vezetés az ország gazdaságának katasztrofális alakulása miatt Nagy Imrét nevezte ki új miniszterelnöknek, aki számos reformot jelentett be, melyek liberalizációs folyamatot indítottak el Magyarországon. Ezek az intézkedések azonban Moszkva számára túl messzire mentek, ezért Nagy Imrét eltávolították a pozíciójából.

1956 februárjában Nyikita Hruscsov szovjet kormányfő nagy visszhangot kiváltott beszédben leszámolt a sztálinizmus rendszerével, melynek hatására újra megindultak a reformmozgalmak. Ezek élén Magyarországon az egyetemisták és az ifjúsági mozgalom állt. Nemsokára megjelentek azonban a politikai függetlenségre, a szabad választásokra és a szovjet csapatok kivonására irányuló követelések is. Budapesten súlyos harcok alakultak ki a reformok hívei és ellenzői között, melyek számos halálos áldozatot követeltek. A humanitárius katasztrófa enyhítésére nemzetközi segélyszállítmányok érkeztek, melyeket főként Ausztrián keresztül juttattak el Magyarországra. A reformkormány 1956. november 1-jén felmondta Magyarország tagságát a Varsói Szerződésben és kinyilvánította a semlegességét. Ez már túl sok volt a Szovjetuniónak, ezért a Vörös Hadsereg nagy erőinek bevetésével a felkelést véresen levertek, és Magyarországot visszavezették a keleti blokk rendszerébe. A forradalom következtében kb. 180 000 magyar menekült Ausztrián keresztül a nyugatra.

Oktatási segédanyag javaslat a 7. témakörhöz: Egy határ több szemszögből – az 1956-ös menekülthullám

Axel Schacht

1. Téma

A vizsgálódás középpontjában az 1956-os magyar népfelkelés, ill. forradalom alatti és az azt követő események, továbbá az osztrák-magyar határon emiatt bekövetkező menekülthullám állnak. A központi elem a menekülthullám hiteles nyilatkozatokon alapuló, több szemszögből történő megvilágítása. Különböző érintettek szólnak meg, és megvilágítjuk az érintettek közötti kapcsolatrendszerét.

2. Cél

- A tanulók különböző, egyéni szemszögből ismernek meg egy történelmi helyzetet és ebből szűrik le a tapasztalataikat.
- A tanulókat ösztönözzük a történelem eseményeinek források alapján történő, önálló feldolgozására.
- A tanulókat arra bátorítjuk, hogy dolgozzák ki és nevesítsék a jelenkor eseményeivel fennálló párhuzamokat.

3. Célcsoport: 17 éves kortól

4. Időigény: 1 tanóra

5. Felkészülés

Az újságcikk kinyomtatása az osztálylétszámnak megfelelő példányszámban; az idézetek kinyomtatása annyi példányban, hogy az 5-7 fős csoportok 1-1 példányt kapjanak.

6. Megvalósítás

6.1. Képekkel kapcsolatos asszociációk

Bevezetésképpen a diákok ötfős csoportokat alkotnak és megnézik a digitális leltárból kinyomtatott öt fényképet. Előzetesen csak azt az információt kapják, hogy a képek az 1956-os őszi eseményekhez kapcsolódnak. A feladat:

- Gondoljátok át, milyen nehéz körülmények között készíthették ezeket a felvételeket, és hogy kiket ábrázolnak! Ne találgassatok, hanem próbáljátok oknyomozó jelleggel információkat leszűrni a fényképekből!
- A második lépésben a tanulók gyűjtsék ki a leltári linkek alapján az ott szereplő információkat a képekről. Legvégül pedig foglalják össze három mondatban a kutatómunka eredményeit és a kiscsoportban zajlott eszmecsereit.

Bilder

- (1) Andai híd: www.borderhistories.eu/items/show/289
- (2) Bécsi menekülttábor, 1956: www.borderhistories.eu/items/show/305
- (3) Menekültek Andauban (Mosontarcsa): www.borderhistories.eu/items/show/637
- (4) Jánossomorja/St. Johann, 1956: www.borderhistories.eu/items/show/639
- (5) Eisenstadti/Kismarton menekülttábor: www.borderhistories.eu/items/show/288

6.2. Újságcikkek

A geopolitikai feltételrendszer és a magyar forradalom mélyebb megismeréséhez a diákok kézhez kapnak egy cikket a 'Wiener Zeitung' bécsi napilap 2016. október 24-i kiadásából. A cikket egyénileg csendben elolvassák és megjelölik a számukra központi jelentőségűnek tűnő fogalmakat. Ezt követően a diákok páros munkában végzik el az alábbi feladatokat:

- Soroljátok fel azokat a dolgokat, melyekből leszűrhető, hogy mely érdekek (érdekcsoportok) álltak egymással szemben!
- Soroljátok fel azokat az okokat, melyek miatt a menekülők útra keltek, valamint érveket az Ausztriában való befogadásuk mellett!

Cikk:

Rolf Steininger: "Ungarn schießen nicht auf Ungarn", (Magyarok nem lőnek magyarokra), Wiener Zeitung, 2016. október 22-i kiadás: www.borderhistories.eu/unterrichtsvorschlaege/zusatzmaterial

6.3. A kapcsolatrendszer felvázolása idézeteket tartalmazó kártyákkal

A diákok ezt követően rövid idézetek alapján megismerkednek olyan személyekkel, akik 1956 őszén valamilyen szerepet játszottak. Nem az a lényeg, hogy részletesen megismerjék az egyes embereket, inkább az, hogy általánosságban képet kapjanak arról, hogy egy ilyen történelmi helyzetben milyen sokféle szereplő, kívánság, reménység vagy akár félelem jelenik meg. Ehhez mindegyik kiscsoport megkapja az egyes idézeteket tartalmazó kártyákat. A csoporton belül egymás után felolvassák az egyes idézeteket, majd felragasztják a kártyákat egy plakátra és vonalakkal összekötik azokat a személyeket, akiknek lehetett köze egymáshoz. Az összekötő vonal mellé írjon a csoport egy olyan címszót, amely jellemezheti a feltételezett kapcsolatot. Legvégül a kiscsoportok bemutatják az eredményeiket az osztály előtt és jellemeznek egy konkrét kapcsolódást a szereplők között.

Az idézetek innen letölthetők: www.borderhistories.eu/unterrichtsvorschlaege/zusatzmaterial

6.4. Menekülés a határon át

Végül az osztály vitasson meg különböző témákat. A vitaindítást a tanár végzi az alábbi utasításokkal:

- Elemezzétek a menekülés korábban meghatározott okait!
- Vonjatok párhuzamot korábbi menekülthullámokkal és hasonlítsátok össze a maiakkal (1989, 2015, ...)!
- Milyen szerepe volt a különböző európai határrendészeti szabályoknak és milyen érdekek húzódtak meg a határ lezárása mögött (vasfüggöny, ill. Európa külső határai)?

7. Helyi kapcsolódások

Andau/Mosontarcsa, Eisenstadt/Kismarton, Jánossomorja/St. Johann, Wien/Bécs, Mosonmagyaróvár/Wieselburg-Ungarisch Altenburg

Link a helységekhez: www.borderhistories.eu/neatline/show/grenzorte

8. 1. Letölthető anyagok

A Wiener Zeitung napilap cikke PDF-ben, idézetek egy PDF anyagban

Link a helységekhez: www.borderhistories.eu/unterrichtsvorschlaege/zusatzmaterial

8. témakör:

A „vasfüggöny“

Gerhard Baumartner
Ács Zoltán

„A Balti-tenger melletti Stettintől az Adriai-tenger mentén fekvő Triesztig vasfüggöny ereszkedik le a kontinensre!” Ezzel a mondattal alkotta meg Winston Churchill 1946-ban a „Vasfüggöny” kifejezést, melyet a mindennapokban a nyugati és a keleti világrendszer elválasztó műszaki berendezéssel azonosítottak. Kiépítése az osztrák–magyar határon három hullámban valósult meg. Első lépésként (1949–1955) egy kétsoros szögesdrótkerítést húztak fel, megfigyelőtornyokkal és aknazárral. Az aknazár telepítéséig a helyi lakosságnak lehetősége volt átmenni a másik oldalra, hogy ottani földjeiket megműveljék. A határon való átkeléshez egy „Határszéli útiigazolványra” volt szükség. Miután Ausztria 1955 májusában semlegessé vált, a magyar állam egy, az osztrákokkal kötött szerződés keretében elrendelte az aknazár felszedését. Az aknamező ideiglenes megszüntése könnyítette meg részben az 1956-os menekültek helyzetét a zöldhatáron. A második hullámban (1957. április–július) a betonoszlopok közé bakelitból készült taposóaknákat telepítettek. Kialakítottak egy 5 méter széles nyomsvot, hogy látható legyen a határsértők mozgása. A harmadik hullámban telepítették a szakzsargonban csak SZ-100-nak hívott műszaki zárat, a határvonaltól 2 kilométer távolságra, hogy jelzés esetén a határsértőt még időben elfoghassák. A kerítésbe 24 voltos egyenáramot vezettek. A drót érintése vagy átvágása esetén az őrsön lévő készülék 2-300 méteres pontossággal jelezte, hol próbálnak átkelni a kerítésen. Megbízható adatok nincsenek arról, hogy a Vasfüggöny közel 4 évtizede alatt a közel 350 kilométer hosszú osztrák–magyar határon hányan követtek el tiltott határátlépést.

Oktatási segédanyag javaslat a 8. témakörhöz: „Vasfüggöny“

András Varga

1. Téma

A tananyag központi témája, a hidegháborús konfliktusrendszer, melynek tanítása és megismertetése a diákokkal fokozott tanári felelősséget feltételez, melynek legfőbb oka az események időbeli közelsége és a személyes érintettség megléte. Ez alapvetően előnyt jelenthet, hiszen egyrészt lehetőség van arra, hogy a szemtanúk megszólaltatásával gyarapítsuk a tudásunkat, pontosítva, szélesítve ismereteinket. Másrészt viszont a 20. századi történelem „elmesélésére” teljesen más lehetőségei vannak egy történelemtanárnak. Ezek a lehetőségek természetesen jó kiegészítői lehetnek a hagyományos kerettantervek alapján előírt tudásanyagoknak.

2. Cél

A korszak eseményeinek, viszonyrendszereinek megismertetése mellett fontos módszertani cél lehet a különböző típusú források megismertetése a tanulókkal. Míg a 19. századig a források jórészt írott (könyv, törvény, oklevél, visszaemlékezés, leírás), kevés számban képi (festmények, akvarellek, ceruzarajz, sziklarajz) és csekély mértékben audiovizuális (filmek, amelyek anakronisztikusak, romantikus színben tüntetik fel az eseményeket) jellegűek; ezzel szemben a 20. század történelme mindhárom forráscsoportban bővelkedik és a forráskritika nagyon jól alkalmazható rájuk. Az írott források jelentősége tagadhatatlanul nagy maradt, de – elsősorban a tanulók kompetenciái, érdeklődési területei, készségei miatt – ennek szerepe egyre inkább háttérbe szorul. Előtérbe kerülnek azok a forrásanyagok, amelyek a vizuális és/vagy audiovizuális figyelem felhívására/lekötésére alkalmasak, ezzel mintegy alkalmazkodnak a mai diákokhoz.

3. Célcsoport: 14 éves kortól

A történelem tankönyvek Magyarországon a hidegháborús eseményeket a 12. évfolyam elejére helyezik, amely kellő lehetőséget biztosít a részletes tanulmányozáshoz.

A célcsoport vonatkozásában meg kell jegyezni, hogy a mai kor fiataljai számára szükséges, hogy sok oldalról, sokoldalúan szólítsuk meg őket, hiszen a figyelmük, az érdeklődésük eléggé szétszórta, nehezen koncentrálnak huzamosabb ideig egy témára, problémára. Éppen ezért fontos, hogy azoknál a résztémáknál, amelyek lehetővé teszik, olyan megoldásokat is válasszunk vagy kipróbáljunk, amelyek újszerűek, vagy nem képezték az eddigi pedagógiai gyakorlataink gerincét.

A kiindulási pont az a tény, hogy a tanár - diák kapcsolat közötti ellentétek egy részét a generációs feszültségek generálják. Ez a témakör ugyanakkor jó lehetőséget biztosít a tanulók figyelmét magával ragadó témafeldolgozására.

4. Időigény: 22 tanóra

A tananyag teljes feldolgozására javasolt idő: 22 tanítási óra – figyelembe véve a magyar Nemzeti Alaptanterv (NAT) iránymutatását, mely az alábbiak szerint szabja meg az egyes témakörök óraszámát:

Témakör

- A két világrendszer szembenállása: **6 javasolt óraszám**
- A kétpólusú világ és felbomlása: **8 javasolt óraszám**
- A rendszerváltoztatás folyamata: **8 javasolt óraszám**
- Évente két mélységelvű téma: **16 javasolt óraszám**

5. Források:

A border(hi)stories projekt leltár releváns településeinek (Hegykő, Sopronkövesd, Szentpéterfa, Felsőszölnök) anyagai – részleteiben ld. lentebb.

6. Csoport nagysága

A foglalkozásokat kis csoportokra szervezzük, kivéve a terepgyakorlatot, mely osztálymunka.

7. Megvalósítás

7.1. Videó készítése

Egykori szemtanúval, kortárssal, aki szubjektív elemek beemelésével tudja emberközelibbé tenni az adott kérdést, pl. a Vasfüggöny osztrák-magyar szakasza, határátkelések, határellenőrzések vonatkozásában.

E tekintetben értékes adatok, példák lelhetők fel a border(hi)stories projekt leltárának alábbi anyagai között:

- Interjú Kecskeméti Szilveszterrel a sopronkövesdi határőr őrs utolsó parancsnokával:
www.borderhistories.eu/items/show/415
- Bemutató a Vasfüggőnyénél (filmrészlet): www.borderhistories.eu/items/show/416
- „A rendszer mögött II. – Önkéntes határőrök”: www.borderhistories.eu/items/show/477
- „A rendszer mögött – Felsőszölnök a Vasfüggöny mögött”:
www.borderhistories.eu/items/show/476

7.2. Plakát készítése:

A nyugati határ/határsáv veszélyes területnek minősült a hidegháború korszakában, ezért az erre való figyelemfelhívás mindenképp szükséges volt. A diákok akár fellelhető plakátok alapján, de esetleg saját tervezésben is készíthetnek olyan figyelemfelhívó plakátokat, amelyek a korszakra, a nyugati határszélre voltak jellemzőek.

Néhány ötletadó példa a border(hi)stories projekt leltárának anyagai között:

- Hegykő település határában rekonstruált Vasfüggöny-szakasz kép- és videóanyaga:
www.borderhistories.eu/items/browse?collection=31
- Sopronkövesd település leltárához kapcsolódó anyagok, így pl. „határsávedgedély”:
www.borderhistories.eu/items/show/409
- Határövezetre figyelmeztető tábla: www.borderhistories.eu/items/show/420

7.3. Terepgyakorlat:

(tantermen kívüli foglalkozás, osztálykirándulás, erdei iskola). Egy adott területszakasz kijelölése és annak megvédése/azon való észrevétlen túljutás pl. számháborús játék segítségével. Másrészt terepgyakorlat keretében meglátogatható a Hegykőn rekonstruált Vasfüggöny-szakasz – előzetesen megtekintve a border(hi)stories projekt leltárának vonatkozó anyagait: www.borderhistories.eu/items/browse?collection=31

7.4 Hidegháborús filmek megtekintése:

A hidegháború korszaka rendkívül termékenyen hatott mindkét szembenálló fél filmiparára. Annyira, hogy érdemes ezeket a filmeket rendszerezni, és összegyűjteni. Napjainkban olyan streaming szolgáltatók vannak, amelyeken ezek egy része el is érhető, így akár meg is nézhetők. A rendszerezés szempontjainak kijelölésekor érdemes tekintetbe venni azt, hogy kellő számú film közül lehessen választani. A rendszerezés néhány javasolt, de bármikor bővíthető szempontja: időrendi tematika (készítés alapján, történet alapján), térbeli tematika (szovjet tömbben/amerikai tömbben készült a film), országok szerinti tematika (Szovjetunióról/ USA-ról szól), események szerinti tematika (pl. koreai válság, kubai válság, német egység kérdése), szereplők szerinti tematika. A filmek közül néhányat érdemes kiemelni, azokat közösen vagy otthoni feladatként megnézni irányított (tanár által összeállított) szempontlista alapján.

Másrészt a '60-as években a Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma a belügyes állomány oktatása céljából számos filmet készített a Vasfüggönyről. Ezek jól visszaadják a kor hangulatát, így érdemes megtekinteni a border(hi)stories projekt leltárának alábbi filmfelvételeit:

- „A határőrs napi szolgálat megszervezése”: www.borderhistories.eu/items/show/399
- „Razzia a határon”: www.borderhistories.eu/items/show/398
- „A határőr tevékenysége”: www.borderhistories.eu/items/show/397
- „A keskeny határsávi területek”: www.borderhistories.eu/items/show/414

Továbbá a következő dokumentumfilmrészletek jó betekintést adnak a Vasfüggöny közelsége miatt elzárt magyar települések világába:

- „A rendszer mögött II. – önkéntes határőrök”: www.borderhistories.eu/items/show/477
- „A rendszer mögött II. – Felsőszölnök a Vasfüggöny mögött”: www.borderhistories.eu/items/show/476
- „A rendszer mögött III. – Egyszer még oda kijutunk”: www.borderhistories.eu/items/show/568
- „A rendszer mögött II. – Vegzálás”: www.borderhistories.eu/items/show/278

8. Hely(történet)i vonatkozások

A korszakot feldolgozó helyszínek a border(hi)stories leltárban, így Hegykő/Heiligenstein, Sopronkövesd/Gissing, Szentpéterfa/Petrovo Selo/Prostrum, Felsőszölnök/Oberzemming anyagai.

9. További források, mellékletek

Ld. a border(hi)stories projekt leltárának bibliográfiáit, ill. kapcsolódó dokumentumait az egyes településekhez kapcsolódóan, kiemelten:

Hegykő/Heiligenstein: www.borderhistories.eu/items/show/614

Sopronkövesd/Kevešd/Gissing: www.borderhistories.eu/items/show/407

Szentpéterfa/Petrovo Selo/Prostrum: www.borderhistories.eu/items/show/278

Fogalomgyűjtemény

Claudia Kuretsidis-Haider

Államvédelmi Hatóság (ÁVH)

Az ÁVH a Rákosi-rendszer legfontosabb erőszakszervezete volt. A Belügyminisztérium Államvédelmi Osztályának (ÁVO) 1948-as átszervezésével létrehozott szervezet, politikai rendőrség. 1949-től önálló főhatósággá vált, hozzá került a katonai elhárítás, a hírszerzés és a határőrség is. 1956-ban megszüntették. Rendőrségi és közrendvédelmi intézkedésekkel koordinálta az állam védelmét az államot fenyegető, politikai indíttatású tevékenységekkel szemben.

Anschluss

Az osztrák és a német nemzetiszocialisták 1938. március 12-én elrendelték Ausztria szövetségi állam betagozását a nemzetiszocialista Német Birodalomba, aminek következtében Ausztria fokozatosan beolvadt a Német Birodalomba, illetve sok osztrák is részt vett a nemzetiszocialista büntettekben. Az osztrák lakosság jelentős része lelkesen fogadta az Anschluss-t, mások – különösen az osztrák zsidók – számára az Anschluss jogfosztást, kisajátítást és terrort jelentett. Az 1945. április 27-i Függetlenségi Nyilatkozatban az Anschluss-t „semmisnek” nyilvánították.

Auschwitzi koncentrációs tábor

Auschwitz három, több lépésben kiépített táborból álló komplexum volt, kettős funkcióval: koncentrációs tábor és megsemmisítő tábor volt egyszerre. Részei: Az Auschwitz I koncentrációs tábor (az eredeti tábor), az Auschwitz-Birkenau-i megsemmisítő tábor (Auschwitz II), a Monowitz-i koncentrációs tábor (Auschwitz III) és további kb. 50 külső tábor. A táborokomplexum Oświęcim város közelében, Lengyelország Német Birodalom által megszállt részén volt. A foglyok kb. 90%-a Belgiumból, Németországból, Franciaországból, Görögországból, Olaszországból, Jugoszláviából, Luxemburgból, Hollandiából, Ausztriából, Lengyelországból, Romániából, a Szovjetunióból, Csehszlovákiából és Magyarországról származó zsidó volt. Az itteni halálos áldozatok száma a becslések szerint 1,1-1,5 millió fő. A Vörös Hadsereg 1945. január 27-én szabadította fel a táborokat. A háború után Auschwitz a holokauszt jelképévé vált.

Csehszlovákia

Csehszlovákia 1918-1939 és 1945-1992 között a mai Csehország, illetve Szlovákia területén fennálló állam volt. 1939. március 15-én Hitler bevonul Prágába, ezzel megszűnik az önálló Csehszlovákia: az országot Németországhoz csatolják Cseh–Morva Protektorátus néven.

Első világháború (1914. július 28. – 1918. november 11.)

Az első világháború azzal kezdődött, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia hadat üzent Szerbiának a Ferenc Ferdinánd osztrák trónörökös és felesége ellen elkövetett sarajevói merénylet miatt. A háború fontos szereplője volt az egyik oldalon a Német Birodalom, az Osztrák-Magyar Monarchia, az Oszmán Birodalom és Bulgária, másrészt pedig Franciaország, Nagy-Britannia és az egész Brit Birodalom, Oroszország, Szerbia, Belgium, Olaszország, Románia, Japán és az USA. Összesen 40 ország vett részt a történelem addigi legkiterjedtebb háborújában, melynek során kb. 17 millió ember vesztette életét.

Hidegháború

Az Amerikai Egyesült Államok vezette nyugati hatalmak és a Szovjetunió által vezetett úgynevezett keleti blokk között 1947 és 1991 között fennállt konfliktus, mely nem vezetett közvetlen fegyveres összecsapáshoz. A hidegháború során mindkét fél évtizedeken keresztül politikai, gazdasági, műszaki és katonai erőfeszítéseket tett a másik fél (világszintű) befolyásának korlátozására, illetve visszaszorítására.

Holokauszt

Görög eredetű szó, jelentése „teljesen eléggő áldozat”. A második világháború alatt a nemzetiszocialisták által elkövetett népirtásra utal, melynek több mint 6 millió európai zsidó áldozata volt. ld. soá

Hruscsov, Nyikita Szergejevics (1894–1971)

A politikus 1953 és 1964 között volt a Szovjet Kommunista Párt vezetője, 1958 és 1964 között pedig a Szovjetunió kormányfője. Hivatali ideje alatt végrehajtotta a Szovjetunióban az úgynevezett „desztalinizációt”: elítélte a sztálini politikát és a személyi kultuszt.

Izraelita Kultuszközösség (IKG)

A bécsi IKG Ausztria legnagyobb zsidó közössége, melynek vallásos és nem vallásos tagjai is vannak. Bécs mellett körzetéhez tartozik Alsó-Ausztria, Burgenland, Stájerország és Karintia tartomány is. A közösségnek ma kb. 8.000 tagja van, többségük Bécsben él. Az IKG működteti és tartja fenn azokat az intézményeket, amelyek lehetővé teszik tagjai számára a zsidó vallás gyakorlását, illetve a zsidó hagyományok szerinti életet. Ezen túlmenően támogatja az ima- és az iskolai egyesületeket, és az összes Ausztriában élő zsidó személy érdekképviselői szerveként is működik.

Jugoszlávia

A második világháború előtt Jugoszlávia alatt a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságot értették. A második világháborút követően Jugoszlávia hat tagköztársaságból (Szlovénia, Horvátország, Bosznia-Hercegovina, Montenegró, Szerbia és Macedónia) álló, szocialista berendezkedésű szövetségi államként jött létre. A hidegháború után Jugoszlávia véres polgárháborúk során felbomlott (1991–2008). Területén független államok jöttek létre.

Keleti blokk

Politikai gyűjtőfogalom a hidegháború korából, mely a Szovjetuniót és a hatalmi, befolyási övezetébe tartozó államokat jelenti.

Kommunizmus

A kifejezés a latin communis ('közös') szóra vezethető vissza. Ezen ideológia szerint az eszményi emberi társadalomban minden, létfenntartáshoz szükséges dolog közös tulajdon. Ide tartoznak többek között a különféle gépek és berendezések, de a termőföld is, ahol gabona- vagy zöldségtermelés folyik. Politikai irányzatként a kommunizmus az iparosodás kezdetével a 19. században jelent meg. Akkoriban egyre többen kényszerültek arra, hogy alacsony bérért gyárban dolgozzanak. A gépek és gyárak tulajdonosai voltak a „kapitalisták”. Ők egyre csak gazdagodtak anélkül, hogy a munkásokkal osztottak volna jólétükben. A kommunista eszmerendszer létrehozói és legfontosabb képviselői Marx Károly (1818–1883) és Engels Frigyes (1820–1895), akik az „ember ember általi kizsákmányolása” és a magántulajdon megszüntetését követelték. Az 1917-es októberi oroszországi forradalom után a kommunizmus több országban is a politikai uralmi rendszer alapjává vált: többek között Lengyelországban (1944–1989), Jugoszláviában (1943–1992) és Magyarországon (1949–1989).

Legitimitás

Személyek, intézmények, előírások törvényes voltát fejezi ki.

Lendvai Pál/Paul (szül. 1929)

Magyarországról származó osztrák újságíró. Szülei zsidók voltak. A fiút 1944-ben apjával együtt elhurcolták, de Budapesten sikerült túlélnie az eseményeket. A háború után jogi végzettséget szerzett, majd újságíróként dolgozott szociáldemokrata újságoknak az akkora már kommunista uralom alatt álló Magyarországon. 1953-ban letartóztatták, és három évre eltiltották szakmája gyakorlásától. Az 1956-os forradalom idején Prágán és Varsón keresztül Magyarországról Bécsbe menekült.

Második világháború (1939. szeptember 1. – 1945. szeptember 2.)

Az akkori nagyhatalmak (Németország, USA, Szovjetunió, Franciaország, Nagy-Britannia és Japán) által vívott világszintű háború. A háborús cselekményekben összesen több mint 60 állam vett részt közvetlen vagy közvetett módon. A 2. világháború azzal kezdődött, hogy a nemzetiszocialista Németország 1939. szeptember 1-jén megtámadta Lengyelországot. Az Európában folyó harcok a német Wehrmacht feltétel nélküli fegyverletételét követően 1945. május 8-án értek véget, a Hirosimára és Nagaszakira ledobott két atombomba pedig Japán 1945. szeptember 2-i kapitulációjához, és így a háború befejezéséhez vezetett. A háború közvetlen hatásai, az elkövetett bűntettek és a háborús következmények összesen kb. 80 millió ember – köztük 6 millió zsidó – halálát idézték elő.

Megye

Magyarországi közigazgatási egység.

Nagy Imre (1896–1958)

Magyar kommunista politikus, aki 1953-tól 1955-ig, valamint 1956-ban Magyarország miniszterelnöke volt. Támogatta az 1956-os forradalmat, melynek katonai leverése után letartóztatták, majd később ki is végezték.

Narratíva

Értékeket és érzelmeket hordozó, a történéseket értelmező megközelítés, elbeszélés. Általában valamely nemzetállamhoz vagy adott kulturális térséghez kapcsolódik, és idővel változhat. A narratíva nem egyszerűen csak egy történet, hanem általánosan elfogadott értelmezési keret.

Nemzetiszocializmus

Szélsőjobboldali ideológia, melyet Németországban az első világháború után a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt (NSDAP) és vezetője Adolf Hitler vallott. 1933-ban Hitler diktatúrát hozott létre, miután az NSDAP a legnagyobb párttá vált, és megnyerte az 1932-es választásokat. A nemzetiszocializmus nacionalista, antiszemita (zsidóellenes) és idegenellenes. Hódító törekvéseit Hitler a Lebensraum (élettér) elmélettel indokolta, mely szerint a felsőbbrendű német fajnak területekre van szüksége „keleten”. Azért akart idegen országokat meghódítani, hogy a németeknek több „életterük” legyen: Id. második világháború.

Nyugati hatalmak

A hidegháború idején főként az egymással katonai szövetségben álló alábbi országokat nevezték így: Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország és Németország.

Osztrák államszerződés

A független és demokratikus Ausztria helyreállításáról szóló államszerződés, mely a szövetséges hatalmak, vagyis a Szovjetunió, Nagy-Britannia, az USA és Franciaország és Ausztria között jött létre. Aláírására 1955. május 15-én került sor a bécsi Belvedere-palotában.

Portisch, Hugo (1927–2021)

Osztrák újságíró, akit a jelenkori történelemmel kapcsolatos politikai témájú könyvei és televíziós műsorai tettek ismertté.

Potsdami konferencia

A potsdami konferencia (berlini háromhatalmi konferencia) az utolsó volt a szövetséges nagyhatalmak második világháború során megtartott számos konferenciája közül. A konferenciára 1945. július 17. és augusztus 2. között került sor a potsdami Cecilienhof-palotában. A résztvevők a szövetséges nagyhatalmak: az USA, Nagy-Britannia és a Szovjetunió vezetői voltak, akik az európai harcok befejezése után megvitatták a tennivalókat. A 13 ülésből álló tárgyalássorozat témája az európai határok kijelölése, a jóvátétel kérdése, a megszállt Németország igazgatása és a csendes-óceáni térségben még zajló háború volt. Az eredményeket a konferencia jegyzőkönyvében, az úgynevezett potsdami egyezményben rögzítették.

Rapport

Szolgálati beszámoló, jelentéstétel a felettesnek.

Semlegesség

Semleges ország nem vesz részt (fegyveres) konfliktusokban más országokkal, viszont közvetítő szerepet játszhat és részt vehet a humanitárius segítségnyújtásban. Európában jelenleg az alábbi országok semlegesek: Írország, Svédország, Finnország, Vatikán, Málta, Svájc, Liechtenstein és Ausztria

Soa

Héber szó, jelentése „katasztrófa”, illetve „nagy szerencsétlenség/csapás” Id. holokauszt

Sztálin, Joszif (1878–1953)

A Szovjetunió diktátora volt 1924 és 1953 között. Diktatúrája alatt a politikai „tisztogatások” során több millió vélt vagy valós ellenfelét tartóztatták le, kirakatperekben vagy titkos eljárások keretében ítélték kényszermunkára, illetve végeztek ki, valamint több millió egyéb szovjet állampolgárt és egész etnikai csoportokat deportáltak büntető munkatáborokba. Az általa terjesztett politikát sztálinizmusnak nevezik.

Szovjetunió

A Szovjetunió kommunista vezetésű, egypártrendszerben működő állam volt, melynek területe Kelet-Európától egészen Közép-, illetve Észak-Ázsiáig terjedt. 1922 és 1991 között 15 tagköztársaságból állt, melyek közül a legnagyobb lett a Szovjetunió utódja: az Orosz Föderáció.

Varsói Szerződés

Az úgynevezett „keleti blokk” 1955 és 1991 között fennálló szovjet irányítású katonai tömbje.

(Vörös) párttagsági igazolvány

A párttagsági igazolvány olyan dokumentum, amely a párttag adatait – pl. név, cím, tagsági szám – tartalmazza. Az adott pártban való tagság fennállását igazolja. A „vörös párttagsági” kifejezés tulajdonosának kommunista vagy szocialista pártban való tagságára utal.

Vörös Hadsereg

A Szovjetunió hadseregének neve.

Wandruszka, Adam (1914–1997)

Osztrák történész, egyetemi tanár és újságíró.

Szerzők listája

Michael Achenbach

Burgenland tartomány tudományos munkatársa, Történész

Ács Zoltán

Savaria Múzeum, Szombathely, Történész

Gerhard Baumgartner

Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes (DÖW), Történész

Halinka Péter

Nyugat-Pannon Nonprofit Kft., Projektmegvalósítás

Gertraud Illmeier

IZ – Verein zur Förderung von Vielfalt, Dialog und Bildung, Projektkoordináció

Katharina Klär

IZ – Verein zur Förderung von Vielfalt, Dialog und Bildung, Az iskolai projektek koordinálása

Claudia Kuretsidis-Haider

Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes (DÖW), Történész

Axel Schacht

erinnern.at, OeAD Program – a nemzetiszocializmus és a holokauszt tanítására és megismerésére

Alice Scridon

IZ – Verein zur Förderung von Vielfalt, Dialog und Bildung, Az iskolai projektek koordinálása

Franjo Steiner

IZ – Verein zur Förderung von Vielfalt, Dialog und Bildung, Projektidee, Projektkoordináció

Varga András

Széchenyi István Gimnázium Budapest, Pedagógus